

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

N:o 3 / Årgång 12

September 1937

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sid.
<i>Adell, A.</i> : Liturgiska andakten i skolan och ungdomskretsen...	1
—»— Liturgien och den gregorianska sången	97
—»— Koralsång — Kyrklig allsång	145
<i>Cnattingius, Bengt</i> : Kyrklig konstlitteratur 1936	65
—»— Kyrkomusikutställningen i Berlin	164
—»— Svensk kyrkokunskap	177
<i>Cnattingius, Hans</i> : Biskop Botvids förklaring	153
<i>Dahlquist, Sixten</i> : Kyrkokonst 1936	59
<i>Foss, Julius</i> : Dietrich Buxtehude 1637—1707	49
<i>Giertz, Bo</i> : Kyrkoårets aftonböner	178
<i>Hedar, Josef</i> : »Fest der deutschen Kirchenmusik	161
<i>Lundblad, Emil</i> : Svensk kyrkopostilla	131
<i>Peters, Knut</i> : Önskemål inför koralboksrevisionen	3
—»— Nya Testamentet på svenska	31
—»— Koraler till Nya Psalmboken	67
—»— Gläd dig du Kristi brud	109
—»— Utgivande av liturgiska musikhandskrifter	164
<i>Rald, N. J.</i> : Kunsten i Menighedens Tjeneste	15
<i>Rosenquist, Carl E.</i> : En bok om Buxtehude	129
<i>Runbäck, Albert</i> : Koraler till Nya Psalmboken	67
<i>Sandblad, Nils Gösta</i> : Helig Korskyrkan, Dalby	79
—»— Bergspredikan	175
<i>Svanholm, Set</i> : Svenskt körarbete under 1936	54
<i>Weman, Harry</i> : Orgelkonst	77
<i>Ahlén, Waldemar</i> : Svensk orgelkonst 1936	26
<i>Amark, Mats</i> : Kyrkklockor och klockringning	115

RECENSIONER

ANMÄLD LITTERATUR

	Sid.		Sid.
<i>Adell, A.</i> : Nya Testamentet på svenska 1526	31	<i>Andersson, Harald</i> : Om guds-tjänstliga bruk och ceremonier	86
<i>Adell, A.</i> och <i>Peters, K.</i> : Kyrko-årets Aftonböner	178	<i>Beskow, Natanael</i> : Nutidsmänni-skan och religionen	42
<i>Anderberg, Algot</i> : All nåds Gud	138	<i>Bolin, Sture</i> : Skånelands historia	38

	Sid.		Sid.
<i>Brodde, Otto</i> : Johann Crüger ...	133	<i>Källström, O.</i> : Medeltida silverax	37
<i>Brüssau, Adolf</i> : Martin Rinckart	133	<i>Lietzmann, Hans</i> : Messe und Herrenmahl	137
<i>Bärnwick, Franz</i> : Die Orgel zu Weingarten	139	<i>Linderöth, Fred</i> och <i>Norbrink, Sven</i> : Den svenska kyrkan	177
<i>Candole, H. de</i> : The Sacraments and the Church	136	<i>Ljunghoff, Johannes</i> : Vår kristna tro	141
Deutsche Kunst	142	Lorenzer Orgelbüchlein	139
<i>Dunlop, Colin</i> : Processions	132	<i>Luther, Martin</i> : Guds ord och löfte	42
<i>Elander, Caisp</i> : Vägen till trygghet	41	<i>Mattaei, Karl</i> : Vom Orgelspiel	139
<i>Fernström, John</i> : Dietrich Buxtehude	129	Neue Paramentik	89
<i>Forssell, Karl-Erik</i> : Öppna dörrar	88	<i>Nilsson, John</i> : Lagen och löftet	137
Greiner-Bibel, Die	89	—: Kyrkoåret i text och bilder	141
<i>Grohne, Ernst</i> : Die bremischen Truhen	38	<i>Parsch, Pius</i> : Der Wochenpsalter des Breviers	86
<i>Gurlitt, Willibald</i> : Joh. Seb. Bach	35	<i>Paul, Emil</i> : Das kirchliche Orgelspiel	141
<i>Hallio, Kustaa</i> : Suomalaisen Vissikirjan virret	35	<i>Puniet, Dom Pierre de</i> : Das römische Pontifikale	134
<i>Haupt, Georg</i> : Rudolf Koch	142	<i>Rasmussen, Sigrid</i> : Skolesang	188
<i>Hebert, A. G.</i> : The meaning of the epiclesis	134	<i>Rosenquist, Carl E.</i> : Orgelkonst	77
—: Liturgy and society	134	<i>Rubardt, Paul</i> : Alte Orgeln erklingen	35
—: The Parish Communion	134	<i>Rydbeck, Monica</i> : Skånes stenmästare före 1200	38
<i>Heiler, Friedrich</i> : Urkirche und Ostkirche	136	<i>Stahl, Wilhelm</i> : Dietrich Buxtehude	87
<i>Hesselbacher, Karl</i> : Paul Gerhardt	133	<i>Sjöbeck, Märten</i> : Skåne	38
<i>Hindenburg, Friedrich</i> : Konstanzer Reformatoren und ihre Kirchenlieder	133	<i>Selin, Elis</i> : Luthers psalmer	35
<i>Kielland, Thor, B.</i> : Fröydis Haavardsholm	38	<i>Wangö, Joel</i> : Till kamp och seger	41
<i>Kloster, Robert</i> : Stavangerrenässansens i Rogalands Kirker	36	<i>Waetzoldt, W.</i> : Dürers Ritter, Tod und Teufel	37
Korta anmälningar	43	Werk und Stoffe	142
Kunst und Kirche	189	<i>Ysander, Torsten</i> : I Göteborgs domkyrka	184
Kyrkopostilla, En svensk	131		

ANMÄLD MUSIK

	Sid.		Sid.
<i>Anrep-Nordin, Birger</i> : I Guds händer	188	<i>Osiander, L.</i> : Jesus Krist, vår Frälserman	33
<i>Buxtehude, Dietrich</i> : Preludium och Fuga	32	<i>Pachelbel, Johann</i> : Sieben Choralpartitet	33
—: Sänd ut din ängel	185	<i>Praetorius, Michael</i> : Wie schön leuchtet der Morgenstern	33
<i>Müller, Sigfrid Walther</i>	33	<i>Raasted, N. O.</i> : Julekantate	185
<i>Olson, Daniel</i> : Två koralfantasier	185		

	Sid.		Sid.
<i>Raasted, N. O.</i> : Paaskekantate	185	<i>Wikander, D.</i> : Vak upp min själ	
<i>Telemann</i> : 12 leichte Choralvorspiele	33	giv ära	33
		—: Sång i december	188
	Korta anmälningar	34, 186, 187, 189	

REDOGÖRELSE OCH MEDDELANDET

	Sid.		Sid.
Krönika	44, 90	Nya orglar	95
Val	47, 94, 191	Årets nya organister	179
Kyrkosångens Vänners årsredogörelser	82	Sångveckor	180
Meddelanden	94, 143	Anmälan	192

BILAGOR

Kyrkokalender till Nr I, II, III, IV.	Evangelisk Tidegård: Adventsvesper till Nr IV.
K. <i>Peters</i> och A. <i>Runbäck</i> : Koraler till Nya Psalmboken till Nr II.	<i>Pär Siegård</i> : Bergspredikan (Lös konstbilaga) till Nr IV.

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

Organ för Kyrkosångens Vänner

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

DOMKYRKVICEPASTOR ARTHUR ADELL, LUND

Tidskriften utkommer med 48-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i februari, april, september december.

Red. adr.: Bredgatan 14, Lund. Tel. 658. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt. 111. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr. 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm. enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid uppreppning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Domkyrkvicepastor A. Adell, Lund: Liturgien och den gregorianska sången i gudstjänsten. — Kyrkoherde K. Peters, Söndrum: Gläd dig, du Kristi brud. — Domkyrkosysselman A. Åmark, Upsala: Kyrkklockor och klockringning. — Musikdirektör C. E. Rosenquist, Engelholm: En bok om Buxtehude. — Kontraktsposten E. Lundblad, Dalby: Svensk Kyrkopostilla. — Recensioner.

ORGELFABRIKEN GEBRÜDER RIEGER

Orgelvirtuosen Bruckner vid sin
Rieger-Organ.

JÄGERNDORF, TJECKOSLOVAKIET och
MOCKER O-S. TYSKLAND,

bygger världsberömda kyrkorglar.

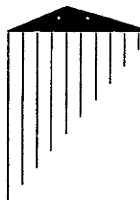
Underfirmans 63-åriga verksamhetstid ha inalles 2.700 orgelverk byggts och monterats i alla världens kulturländer, bl. a. de stora orglarna i Wien Konzerthaus, Wien Musikverein, Wien Stefansdom, Salzburg, Mozartum, Karlsbad Grand Hotel Pupp, Paris Hotell Majestic etc.

Till Sverige ha hittills levererats följande orglar, vilka av landets främsta auktoriteter på området erhållit de bästa vitord med avseende på material, utförande, klångskönhet och prisbillighet: Mora, Ilsbo, Gnarp, Borlänge, Vittaryd, Skattungbyn, Evertsborg, Hassela, Kungsör, Forsa, Tännö, Hammarö, Rödön, Karlstad, Gräsmark, Vagnhärad, Vamlingbo, Göteborg, Leksand, Gustafs, Lit, Dannäs, Mörsil, Gåsbornshytan, Högas, Resteröd, Ålga, Undersakar. — I Finland: Helsingfors, Konservatorium (2 orglar), Helsingfors-Fabrikspark (73 stämmor), Viborg (76 stämmor), Geta, Hangö, Pörtom Lappträsk, Saltvik, Inga, Fagerstad, Replot och andra svenska församlingar.

DISPOSITIONS- OCH KOSTNADSFÖRSLAG GRATIS OCH UTAN FÖRBINDELSE

J. W. Grön lunds Orgelfabrik

Kåge, Tel. 27.

Tillverkning av Piporglar i modernaste utförande för kyrkor och kapell.

Orgelharmonium för hem och skolor. Renovering och stämning av äldre orgelverk.

Insättning av elektriska orgelfläktar.

Fina intyg av framstående musikedirektörer och kyrkomyndigheter.

Förslag kostnadsfritt på begäran.

K Y R K O R G L A R

Tillverkar orglar med absolut hållbart och tillförlitligt system. Insättning av elektrisk bälgdrift med tyst gång och ringa strömförbrukning. Omställningar o. ombyggnad av äldre verk utföres. Billiga priser. Över 30-årig praktik i in- och utlandet.

Införda anbud från

John Grönwall,
Orgelbyggare.

Tel. 94. Lilla Edet. Tel. 94.

Liturgien och den gregorianska sången i gudstjänsten.

Vill man uppta till behandling spörsmålet om liturgi och den speciellt liturgiska sångens plats och uppgift i vår gudstjänst så ligga flera möjligheter öppna. En väg att beträda är den rent begreppsmässiga: man söker klarlägga vad som menas med gudstjänst, enkannerligen evangelisk gudstjänst, man definierar begreppet liturgi och liturgisk sång och ställer sedan dessa begrepp i relation till varandra. Beträder man denna väg kan man näppeligen undgå att ge en teckning efter det egna huvudet av en evangelisk idealgudstjänst och i denna inpassas sedan ett lagom mått av liturgisk, gregoriansk sång.

Denna vägen har emellertid sina vanskligheter. Det sista århundradets disputerande mellan olika tvistande teologiska skolor om vad som menas med gudstjänst från evangelisk synpunkt har givit så många och delvis oförenliga resultat, att man näppeligen på den vägen kan komma fram till ett resultat, som alla kunna ena sig om. Därtill kommer att sådana diskussioner oftast hamna i det blå. Idealgudstjänsten motsvarade alls icke verkligheten av i dag, varken den verklighet som heter våra församlingar eller den som heter våra gudstjänstordningar. Att finna en väg, som här förenar ideal och verklighet synes ogörligt. Disputerandet leder fram till en gudstjänstordning, som omöjligen kan praktiseras och som har mycket litet att skaffa med den förhandenvarande situationen.

En annan väg synes mig vara farbar. Det är den historiska. Jag föredrar att välja ut några av de historiskt framvuxna gudstjänstordningarna från kyrkans olika tider. Jag stannar därvid främst inför de tider, som kunna göra anspråk på att stå som normerande för kristet gudstjänstliv. Med dessa gudstjänstordningar för ögonen frågar jag så vilken liturgi och den liturgiska sångens plats och uppgift varit i dem. De klassiska perioder som jag nu tänker på och som här framträda med det självklaras rätt, är den äldsta västerländska kyrkans tid, då urkristen tro och urkristna tankar förmält sig med ädel gestaltningkraft, samt reformationstiden i dess svenska utformning. En sådan historisk återblick bör kunna ge oss fast mark under fötterna, även om den självfallet i detta sammanhang måste bli kortfattad. I varje fall bör den hindra oss från ohistoriska och verklighetsfrämmande konstruktioner. Men även om den blir kortfattad bör den kunna bli tillräcklig för att belysa den tes, som jag här vill uppställa nämligen: *Liturgi och sångens plats och uppgift i den kristna gudstjänsten är att göra den heliga skrift levande och verksam i församlingen, å ena sidan såsom en Guds förkunnelse, såsom ett ord från Gud till oss, och å den andra sidan såsom vår bön inför Gud.* Vidare vill jag söka visa att i den mån som liturgi, d. v. s. den agen-

dariskt bundna delen av gudstjänsten, *direkt utgöres av ord hämtade ur skriften blir den gregorianska sången en gärna använd och synnerligen lämplig tjänare* men i den mån som liturgien avlägsnar sig från den heliga skrifs ord kommer den gregorianska sången att skjutas åt sidan.

Såsom första exempel väljer jag den klassiska romerska mässan. Den framträder tydligt utformad på 500-talet, och var då ännu en mässa på folkmålet för de latintalande. Redan nu hade ju mässan erhållit den form som den sedan bibehållit i den romerska kyrkan i sina huvuddrag, som jag här i korthet erinrar om under beaktande av varifrån de olika momenten härstamma.

Ordningen begynnes, efter det inledande skriftermålet som här kan lämnas åsido, med Introitus. Den var ursprungligen en psalm ur psaltaren med ett omkväde, vars text liksom psalmen var hämtad ur den heliga skrift, psaltaren eller någon annan bibelbok. Psalmen sjöngs av ålder på den gregorianska psalmtonen av församlingen och växlade för de olika dagarna. Efter Introitus följde det bibliska Kyrie, de nödställdas rop till Kristus om hjälp, och därtill anknöt sig Gloria, änglalovsången ur Lukas 2, med dess tilldiktning Laudamus. Här möta vi det första utombibliska momentet. Men den lovsången är jämnårig med trosbekännelserna och med de äldsta präfationerna, och intar därför en ställning jämförbar med dessa. I Kyriet och Gloria blommade den gregorianska sången på ett så rikt sätt att sången till sist icke längre kunde anförtros åt församlingen, utan överlämnades åt kören.

Så följer kollektbönen. Den är utombiblisk. Liksom urvalet av epistel- och evangelieperikoper och deras fördelning på kyrkoårets olika sön- och helgdagar, äro kollektbönerna Roms gåva till den västerländska kristenheten. Den som vill göra sig mödan att uppmärksamt studera dessa kollektböner skall frapperas över den urkristna prägel, som de bära. Här har urkristen tro förmäls med lapidar romersk stil. Det var därför naturligt att den enkla gregorianska sång, som brukades då man föredrog de apostoliska och evangeliska läsningarna också kom att användas vid föredragandet av kollektan, ehuru den icke ägde bibliskt ursprung.

Epistel och evangelium, som i äldre tider åtföljdes av ytterligare läsningar — i de apostoliska konstitutionerna från omkring 350 tre stycken — äro ju direkta bibellektioner, som utfördes på sina respektive toner. Den danska kyrkan har i Norden bevarat detta uråldriga sätt att föredraga texterna. Hos oss utdog seden att recitera dem under 1800-talet. Dock må erinras om att ännu 1809 års Kyrkohandbok anvisade att den av dagens texter, över vilken icke predikades, skulle föredragas från altaret och därvid läsas eller sjungas. För den som är intresserad av huru denna recitation av epistel och evangelium försiggick i den svenska kyrkan kan erinras om att Haeffner i Svenska messan av 1817 ger exempel härpå.

Gradualpsalmen mellan epistel och evangelium utgjordes av ett responsorium utfört som växelsång mellan försångare och kör. Dess text är hämtad ur den heliga skrift, i regel en psalm ur psaltaren, ursprungligen, liksom introitus, en hel psalm. Den gregorianska sången, som uppvuxit kring gradualens heliga ord hör till det konstmässigaste, av dess uttryck.

Om trosbekännelsen gäller vad jag nyss sagt om Laudamus' ålder och tillblivelse.

Vända vi oss så till den egentliga nattvardsmässan, missa fidelium, så kunna vi urskilja två olika partier efter de olika sätt varpå de vid högmässa utföras. En del läses av prästen sekret, med så låg röst att församlingen icke kan höra prästens ord. Dessa böner som alltså lästes i alla mässor, utgjordes av böner som sammanfogats under olika tider. De utgöras av oblationsbönerna och handtvagningsbönen före prefationen, samt i canon missae av Te igitur, Memento, Communicantes m. fl. samt slutligen av embolismen och till sist efter kommunionen Quod ore och Corpus tuum. För ingen av dessa böner har den gregorianska sången brukats.

Stanna vi för den andra gruppen, så kan dit räknas först offertoriepsalmen, liksom de tidigare omnämnda psaltarpsalmerna ursprungligen en hel psalm, vilken sjöngs av församlingen själv, medan den i procession gick fram till koret och offrade bröd, vin och olja. Sedan själva offrandet bortfallit inskränktes psalmen till en vers, tillräckligt lång för prästen att tillreda det redan framburna brödet och vinet.

Ur det eljest hemlighetsfullt sekret föredragna partiet höjer sig prefationen, den inledande eucharistiska bönen, som mynnade ut i den bibliska lovsången: Helig, ur Jes. 6 och Benedictus ur Matt. 21:9. Detta komplex hör till arvet från urkristendomen. Redan Tertullianus antyder förekomsten av prefation och sanctus. En liber pontificalis från 100-talet meddelar att prästen tillsammans med församlingen (Observera detta sista) under nattvardsmässan skall sjunga Helig. Benedictus omnämnes i Apostoliska konstitutionerna. Till detta komplex förelåg alltså redan i urkristen tid sång.

På sin enkla recitationston utfördes Fader vår och fridshälsningen. Tidigt, om än icke så tidigt som Helig, infördes den bibliska hymnen O Guds lamm och fick sin musikaliska dräkt, oftast i släkt med Helig. Under communionen sjöngs den psaltarpsalm som kallades communio och sist efter den korta nattvardskollektan, Ite missa est och välsignelseformeln.

I korthet kan man sammanfatta denna översikt så att den liturgiska huvudbeståndsdel i mässan utgöres av stycken hämtade direkt ur den heliga skrift. Mässan är materiellt sett uppbyggd på bibelordets fasta grund. Därutöver komma främst de redan av den urkristna kyrkan framställda trosbekännelserna, prefationerna och därutöver kollektbönerna. Liturgiens huvudupp-

gift är i korthet från den synpunkt, varur vi här beaktat den, att göra den heliga skrifts eget ord till en levande makt i församlingen.

Den gregorianska sången är i sin tur förbunden med de delar av liturgien som direkt hämtats ur den heliga skrift. Vill man undersöka den liturgiska sångens historia kan man gott säga, att under det första årtusendet av den kristna kyrkans historia har den gregorianska sången vuxit upp på de heliga skrifternas egen mark först inom grekiskt talande sedan inom latintalande språkområden. Den gregorianska sången har från sin födelse omklätt skriften och varit fast bunden vid den. Därutöver har den liturgiska sången under det första årtusendet av kyrkans historia brukats vid bönerna samt vid de lovsånger som äga urkristet ursprung, Laudamus, Credo och prefationen.

Den senare medeltida utvecklingen av mässan betyder ett steg bort från bibelordet. Med 900-talet börja tillägg till och förändringar göras i den klassiska mässan. Till gradualen fogas från denna tid sekvenserna som äro nydiktningar av olika typer. Av dem erinrar jag om julsekvenserna *Letabundus* och *Grates nunc omnes*, påsksekvensen *Victime paschali*, domedagssekvensen *Dies irae* och Kristi lekamens sekvens *Lauda Sion*. Det är från denna tid man kan iakttaga tendensen att tropera de gudstjänstliga sångerna i mässans ordinarium. I kyriemelodier med långa melismer, t. ex. tilldikta nya ord, som läggas till de latinska *Kyrie eleison*. Till pingsttidens *Kyrie* fogades sålunda orden: *Kyrie fons bonitatis, Pater ingenite, a quo bona cuncta procedunt eleison*. Under reformationstiden översattes dessa tilldiktningar understundom. Den ovannämnda kyrietropen lydde hos Jespersen i hans *Gradual 1573* sålunda: *Kyrie / Gud Fader allsom høyeste trøst / du est vor glæde oc lyst / spar oss ælende beuar oss fra Synd / forbarme dig offuer oss*. — Till de båda senare aklamationerna finnas andra »verser» ägnade Kristus och Anden. Akallan gäller vid denna tid alltså ej längre Kristus utan den treenige Guden.

Här i Sverige har veterligen åtminstone en kyrietrop blivit försvenskad, nämligen den ovannämnda *Kyrie fons bonitatis*. I Högs handskriften lyder den svenska textens första vers:

Kyrie gudh fadher alzsom högste trøst: tu äst vår glægdie och löst: spaar oss ælende, beuar oss frå synd: *förbarma tigh offuer oss*.

På liknande sätt troperades *Sanctus* och *Agnus Dei* och till den urkristna *Laudamus* lades »prosor». *Credo* omdiktades, en sådan omdiktning upptogs av Luther och lades till grund för credopsalmen nr 17 i vår nuvarande psalmbok.

Vi kunna alltså iakttaga en tendens under medeltidens senare tid: en lust att parafrasera bibelordet eller att tilldika eller omdika det.

Samma tendens kan spåras under medeltidens senare århundraden också inom den andra stora gudstjänstformen: i officiet, tidebönerna.

Av ålder bestod tidebönen av psalmer ur psaltaren, läsningar ur skrifterna och de nytestamentliga lovsångerna. Därutöver förekom sedan 300-talets slut även hymner: poetiska dikter i regel i den jambiska dimeterns form med bibliska motiv. Men även dessa hymner, ur vilka en del av våra kyrkopsalmer ha vuxit fram, möttes i västerlandet med misstro. De hade dåligt rykte. I öster hade nämligen villolärare använt sig av dem. De diktade in sina villomeningar i hymnerna och förledde genom hymnernas, i förhållande till den liturgiska sångens kärva melodier, så smekande tongångar, människorna att tillägna sig villolärorna. Det behövdes biskop Ambrosius' auktoritet till för att ge hymnerna en plats i officiet. Däremot bereddes de icke plats i mässan förrän emot medeltidens slut och, signifikativt nog, i samband med tillbedjan av hostian eller tillbedjan av Maria.

Under medeltidens senare skede tillkommo även vigilierna. I suffragier, rosenkransar o. d. infogades utombibliskt stoff till Marias och helgonens, korsets eller hostians ära. De till dessa suffragier nykomponerade melodierna utmärka sig för en melodisk vekhet och sentimentalitet, som är obekant för den äldre liturgiska, på bibelns grund uppvuxna, gregorianska sången.

Huru ställde sig nu reformationen till mässan och tidebönen och till de medeltida tendenserna inom dessa?

Reformationen innebar ett genombrott av den urkristna andan. Man kan därför förvänta sig att den också i avseende på gudstjänsten vill gripa tillbaka till urkristen tradition och rena den från senare tillsatser. Detta är också vad som sker. I detta avseende är f. ö. den svenska reformationen betydligt mycket konsekventare än den tyska.

Det är också av intresse att akta på huru exempelvis Olavus Petri direkt stöder sig på urkristna urkunder, såsom Apostoliska konstitutionerna o. a. då han motiverar sina förslag.

Vill man få ett intryck av den svenska reformationstidens uppfattning om hurudan mässan borde vara, kan man utgå från den svenska mässan av år 1541. Efter de mera privata upplagorna av år 1531, 1535 och 1537 utgives denna såsom den första officiella *svenska* mässan.

En genomgång av denna mässordning visar den starka koncentration kring bibelordet, som man kunde vänta.

Efter det inledande och i viss mån fristående skriftermålet med syndabekännelse och avlösning, börjar själva mässan med Introitus. Vad där säges är typiskt för hela den svenska mässan i det följande: Ingången må vara någon psalm eller annan lovsång på svenska eller latin av skriften uttagen. Här hänvisas alltså direkt till den heliga skrift. Om man så vill blir det en bibelmässa som framkommer efter den reformatoriska granskningen av den medeltida mässan.

Värt att uppmärksamma är den ändring som verkställdes i redigeringen av 1541 års mässa i förhållande till tidigare upp-

lagor i avseende på gradualen. Medan de tidigare upplagorna här anvisat att för gradualen läser man eller sjunger den sången om Guds budord eller någon annan, så lyder anvisningen 1541: Gradualen må vara tio Guds bud eller någon psalm eller ock annan lov-sång på svenska eller latin av skriften uttagen. Till förtydligande härav meddelas i tillägget till 1541 års mäsä: Några Gradualia och först tio Guds bud. Här avtryckas budorden efter skriften in extenso och därefter några korta perikoper ur psaltarpsalmer. Anvisningen kan därför icke rimligtvis tolkas på annat sätt än så att här skall, som tidigare sjungas psalmer ur psaltaren eller ock skola tio Guds bud föredragas. Däremot meddelas icke i samband med 1541 års mäsäordning några »kyrkovisor», omdiktningar av psaltarpsalmer eller andra bibliska berättelser, såsom förekommer exempelvis i Slutens mäsäordning av år 1529, eller vid Malmömässans omtryck 1531 och 1533.

För övrigt upptagas i 1541 års mäsäordning översättningar till svenska av Kyrie och av Gloria med Laudamus. Däremot icke omdiktningen av Gloria: Allena Gud i himmelrik. Den anvisas som alternativt först i 1614 års handbok.

Av de gamla kollektböerna meddelas i tillägget ett förökad antal. Epistel- och evangelieläsningarna ur den heliga skrift upptagas på sina gamla platser, likaså trosbekännelsen varvid man alternativt infört apostolicum — 1537 meddelas en översättning av nicenum, som eljest torde ha sjungits på latin.

I missa fidelium strykes resolut och radikalt alla sekreta böner. Konsekrationsorden skola läsas eller sjungas »överljutt». Man bibehåller det urkristna sursum corda och upptar två prefationer av vilka dock den ena är en svensk nyskapelse. Hela canon strykes alltså. Det är värt att observera huru Olavus Petri i sitt företal till mäsäen 1531 motiverar denna åtgärd. Han säger: Kristi ord och insättelse är oss kanon nog, där vi oss alla efter rätta skola. På människors ord och formuleringar kan han öva kritik. Människors dikt och funder, d. v. s. funderingar, påhitt, har han rätt att förändra. Kristi ord är nog.

Efter instiftelseorden följa de bibliska Helig, Fader vår, frids-hälsningen, O Guds lamm.

Efter tacksägelsekollektan och benedicamus avslutas mäsäen med den aronitiska välsignelse. I den senare punkten har man alltså utmönstrat den utombibliska välsignelseformeln, som den medeltida mäsäen upptar, och ersatt den med bibelordet.

Eftersom det i denna undersökning gäller liturgiens uppgift i gudstjänsten har jag ej meddelat om predikan, som nu anges skola hållas efter evangeliet, eller om de fakultativa nattvards-förmaningarna eller det inledande lästa skriftermålet.

Den svenska mäsäen 1541 presenterar sig i hög grad som en bibelmäsä. Guds eget ord, rent och klart, utan mänskliga tilldiktningar och omdiktningar behåller den huvudsakliga, ojämförligt största platsen.

Och allt vad som hämtats ur skriften sjöngs på den sedvanliga gregorianska tonen, till och med det som förut hade lästs: Verba testamenti. Utanför skriften voro hämtade de urkristna lovsångerna, Laudamus, Credo och prefationerna samt kollektbönerna.

Dock på ett enda ställe förekommer något annat. Under distributionen, d. v. s. då de icke alltför vanliga tillfällena inträffade att ett större antal kommunikanter kommo tillstädes, sjöngos kyrkovisor: Jesus Kristus är vår hälsa, Gud vare lovad eller Förlän oss, Gud, så nådelig frid i våra dagar. Detta är en ändring i förhållande till tidigare upplagor, som föreskrivit att pro comunione skulle sjungas en psalm på svenska eller Simeons lovsång.

De angivna kyrkovisorna sjöngos till kända medeltida melodier, men texterna voro utombibliska. Här är ett bestämt avsteg från den eljest strängt genomförda principen att tolerera blott bibelns eget ord i sången.

Men icke heller kyrkovisans införande som distributionspsalm har skett utan invändning från den förste evangeliska ärkebiskopen, Laurentius Petri. I sin stora skrift från 1560-talet om huru gudstjänsterna böra ordnas (*De officiis*) säger han att under nattvardsgången plägar mestadels sjungas bönepsalmen *Pro pace*. Understundom också, om flera nattvardsgäster äro närvarande, Jesus Kristus är vår hälsa samt jämte denna sång några andra som passa till den pågående handlingen. Allra riktigast, säger han därefter, vore att härunder sjunga responsoriet *Discubuit Jesus*, sådant det nu fanns utgivet i förbättrat skick. Detta responsorium var en lindrig omskrivning av själva nattvardsberättelsen. Likaså kunde brukas antifonen *O Sacrum convivium*.

Frågar man sig nu inför den svenska mässan av år 1541, vilken liturgiens plats och uppgift är i den svenska reformationstidens mässa, så må det väl som riktigt anses, att svara att liturgien lät skriften själv komma till tals. Liturgien levandegjorde i församlingen den heliga skrift på ett rikligt och ymnigt sätt. I introitus- och gradualpsalmerna sjöngos psaltarpsalmer, antingen såsom under medeltiden blott en enstaka vers eller ock, vilket Olavus Petri hellre sett, hela psalmen i enlighet med urkristet bruk, vilket påpekas i 1531 års mässa. Den heliga skrift lades alltså i församlingens mun såsom dess bön. I epistel och evangelium samt i nattvardsens instiftelseord framföres läsningarna ur de heliga skrifterna såsom tillsägelse från Gud.

Vilken ställning intog de svenska reformatorerna till den gamla gregorianska sången, på vilken psalmerna ur psaltaren och texterna ur bibeln framförts? Det råder ingen tvekan att man redan från reformationens genombrottsår här i Sverige har haft en positiv inställning till arvet i den gamla kultsången. Redan 1531 års mässa anvisar tydligt att de däri meddelade översättningarna av psaltarpsalmer för introitus och gradual skulle sjungas på sedvanligt sätt. Sammalunda Credo, och prefation.

Annu tydligare framgår detta av Laurentius Petris ovannämnda skrift *De Officiis*. I denna går han igenom söndag för söndag vad som skall sjungas i mässan och i tidebönerna. Det är den gamla kultsången till den heliga skrifts text.

Den reformatoriska rensningen av mässan skedde alltså i tydlig biblisk anda. Där skriftens eget ord förekom hade man ingen invändning att göra. Däremot riktas kritiken mot de från annat håll hämtade delarna. Dessa granskades i ordets ljus. Där det stämde överens därmed, såsom i de urkristna lovsångerna, kollektbönerna o. d. bibehöllos de, där de ej stode i överensstämmelse med skriften strökos de. Det är typiskt att Linköpings domkapitel år 1536 utgav en egen reformerad mässa i vilken en ny canon skapats genom sammanställning av bibelord. Därmed ville man vrida ett farligt vapen ur de evangeliskas händer.

Jämför man nu den svenska mässan av 1541 med de samtidiga danska mässordningarna, jag tänker framför allt på den av Wormordsen 1539 utgivna första officiella handboken, så finner man att man i Danmark ingalunda haft samma ideal för ögonen som i Sverige. Där har man icke anknutit liturgien på samma medvetna sätt till den heliga skrift som i Sverige. Här förekomma ymnigt med nydiktade sånger, såsom dansk introitus, troperat kyrie, omskrivningen av Glorialovsången Allenaste Gud i himmelrik, credopsalm. För Agnus Dei upptas omdiktningen Guds rena lamm o. s. v.

Tydligt är i varje fall att Danmark tidigare genomfört den tendens, som senare kom att bestämma utvecklingen i Sverige: Man utbytte skriftens egna ord mot omdiktningar och nydiktningar på mera eller mindre klar biblisk grund. I stället för psalmen ur psaltaren Ur djupen ropar jag till dig, träder kyrkovisan: Av djupsens nöd o Gud till dig. Det är skriftens psalmer men i Luthers och hans danska och svenska översättares omskrivning. Det är väl santt att man åtminstone i den första reformationstiden noga aktade på sångernas bibeltrohet. Niels Møller citerar i sitt ypperliga verk *Salmesprog og salmetryper* en typisk dansk titel (sid XI) *The X Guds bud meed nogre andre Psalmer lofsange oc aandelige wijser, ij then hellige schriffte wel begrundede*.

Man kan därmed jämföra företalet till Svenska sånger och visor av år 1536, där det säges att somliga av dessa äro en del av de parabler i evangelium, somliga av Davids psalmer, somliga efter några latinska hymner utsatta, som fordom hava i kyrkorna varit brukade och somliga de där eljest hava sin fasta grund i skriften. Allt skulle granskas efter skriften, men man kunde ändock ej undgå den fara som översättningen alltid innebär, i allsynnerhet i parafrazen, och i omdiktningen, då hänsynen till versens krav kan låta för originalet främmande tankar smyga sig in.

Ju längre bort man kommer från reformationen dess starkare betonas de estetiska och litterära kraven i fråga om diktningen, allt mindre höres kravet på dess fasta grund i bibeln.

Den följande utvecklingen kan skisseras i korthet: det är en

väg bort från skriftens eget ord. Psaltarens psalmer uteslutas som psalmer och ersättas i gudstjänsten med nya dikter. Ortodoxi, pietism, rationalism lämna var sina bidrag. Alla ha de sett var på sitt sätt på skriften, och tolkat den var efter sitt huvud och förstånd och omskrivit den med de ord, som de hade kärast. Det är dessa omdiktningar som ersatte skriftens egna psalmer under 1600- och 1700-talen.

Och ju längre bort man avlägsnade sig från bibelordet, dess olämpligare blev den gregorianska sången. Till den jambiska dimeterns hymner lät den sig låna. Det gick drägligt i de första kyrkovisorna: Allena Gud i himmelrik, Dig helge ande bedja vi o. a. Deras melodier liksom andra psalmer från denna tid, äro byggda på gregorianska motiv.

Men till de nya dikterna med de nya metriska schemata passade den ej. När inspirationen till texten kom annorstädes ifrån än från den heliga skrift, så kom musiken från andra källor än de ur vilka den gregorianska sången flutit fram. Den gregorianska sången bygger på prosans rytm. Den vill ge varje nyans i texten dess rätta uttryck. Den efterreformatoriska diktningen utgår från andra synpunkter. Den frågar på ett annat sätt efter den fasta metriska uppbyggnaden. Så kommer den musikaliska aksenten mångenstädes att icke sammanfalla med den textliga.

Detta återverkar i sin tur småningom på uppfattningen av den gregorianska sång, som bibehölls i mässan. På kontinenten skedde redan under inflytelser från renässansen en ingripande förändring i själva notbilden. Melismerna stympades. Eller sången gjordes syllabisk genom troperingen. Melismer över obetonade stavelser flyttades till betonade. Märkligt nog har den i Sverige bibehållna gregorianska sången under reformationstidevarvet räddats från denna vandalisering. Ännu i de melodier till svenska mässan, som meddelas i evangelieboken till karolinska psalmboken ha melodierna i det stora hela samma notbild, som under medeltiden. Men i den svenska mässan, som Haeffner utgav 1817, ha i det där förekommande kyriet (det gamla s. k. kyrie dominicale i dorisk ton) melismerna förlagts till den betonade stavelsen. Av de gamla kyrieserierna upptar Haeffner blott en. Det är den blygsamma resten. Man har gjort sig ganska urarva i fråga om den gregorianska sången. Också inför det liturgiska arvet står man likgiltig. Mässan av år 1814 stryker Laudamus. Den förlägger den ena av de bibliska läsningarna till predikstolen, borttager den nicenska tron, liksom ock pefationen. Det bibliska och det gammalkyrkliga arvet spolieras. Och med det den gregorianska sången.

Det sker i samma tidevarv som det, under vilket Bastholm i Danmark arbetade på att reformera gudstjänsten efter två huvudsynpunkter: människans förbättring och Guds härliggörelse. Han krävde att gudstjänsten skall vara kort, intressant, uppmuntrande, omväxlande och förmanande. Det är i den tiden, som man på allvar föreslog att omskriva ej blott Gloria och de gammalkyrkliga trosbekännelserna, utan också Fader vår och välsignelsen.

Här är en fullständig respektlöshet inför den heliga skrifts ord. Längre bort från respekten för bibelns ord kan man icke komma, än när man vill mästra Herrens egen bön.

Det var samma tid, som radikalt ville utmönstra den gregorianska sången. Bastholm fann det opassande att sjunga böner. »Den trængende, den Bedrøvede synger icke» I gudstjänstligt hänseende står rationalismen, början av 1800-talet, som antites till reformationen. Man har i görligaste mån i liturgien befriat sig från den heliga skrift och samtidigt gjort sig kvitt den gregorianska sången. Det skall dock till Haeffners heder sägas att även om han följde tendenserna i tiden visar hans Svenska Messa av 1817 betydligt mer liturgisk sans än mycket liknande i samtiden. Det vore intressant att få undersökt i vilken mån Ödmann, som Häffner omnämner i sitt Företal, har andel häri.

Men 1800-talets senare hälft betydde en vaknande besinning inför det liturgiska arvet. 1894 års handbok återinförde de båda läsningarna från altaret, återupptog fast i stympad form Laudamus och prefationerna. 1897 års Musik till svenska mässan bygger på den gregorianska sången.

*

*

*

Vad skall framtiden ge liturgien för plats i gudstjänsten och vilken uppgift skall tilldelas den gregorianska sången?

Kanske någon som läst det föregående gör sig frågan om vi skola reformera våra gudstjänstordningar så att vi göra oss av med det evangeliska arvet av psalmer och sånger och återgå att sjunga psaltarpsalmer i introitus och gradual? Skola vi icke kunna och få ge uttryck åt våra egna behov i moderna dikter, som tala vår egen tids språk? Skola vi icke kunna skapa nya egna melodier passande för den moderna tidens människor? Duger intet annat än den gamla gregorianska sången i gudstjänsten, den som ändå Jespersen i Förtalet till sin Graduale kallade »hin forfængelige Skraal oc Mundklammer udi Kirken?»

Mot sådana tänkta invändningar vill jag först svara att min ovan skisserade och historiskt motiverade tes icke är avsedd att fattas så att den utan vidare skall omsättas vid reform av nutida gudstjänstordningar. Den vill snarare vara en anvisning om marschriktning, en anvisning om ett mål, att hålla i minne, främst under bruket av nu gällande gudstjänstordningar och under strävandena för deras omdaning.

Liturgiens uppgift är alltfört att göra Guds ord levande i församlingens liv. Liturgien skall sätta bibelns ord i omlopp ibland de kristna, så att skriften själv blir kraftkällan för den enskildes trosliv och till församlingens uppbyggelse. I den mån som den kristne och församlingen går in under ordet i den heliga skrift sådant det framför allt levt och ännu lever i Kristus, och låter

sig mästras av ordet i stället för att mästra det, så skall ordet också visa sig bliva det bästa materialet för den gudstjänstliga ordningen.

Skriften är den bästa bönboken. Bättre ord för bönen kan den enskilde icke finna än orden i den heliga skrift. Man torde väl numera vara tämligen överens om att oförlikneligare bön än Herrens bön gives icke och att den skall få lov vara i fred för klåfingriga korrigeringar av förra seklets teologer, lika väl som av det innevarande. Vi skulle förvisso alla fara väl av att utnyttja bibeln i mycket högre grad än vad som nu sker, just som bönbok i det enskilda andaktslivet och i den gemensamma bönen. Här rekommenderar sig i särskilt avseende psaltaren i vår hägkomst. Och vi behöva psaltaren i dess egen gestalt, utan mänskliga förbättringar, omskrivningar och parafraser.

Och den som beder skriftens eget ord, skall därvid finna att han i skriften äger en särskild Guds gåva till stöd och hjälp vid hans andakt.

Han skall också med ny uppmärksamhet lyssna till det förelästa Gudsordet och i den av den innevarande tidens nöd och läge präglade predikan finna ett utflöde av det ena och förblivande Gudsordet. Den som lärt sig bedja sin bibel blir både mera kritisk på förkunnelsen och mera ödmjukt tacksam inför densamma. Han lär sig å ena sidan att sluta till sitt öra för tidsbestämda människomeningar men också å den andra sidan att med Luther tro att det är den Helige Ande själv, som trots allt behåller och bevarar Kristi kyrka i en rätt tro.

Det är angelägnast för predikanten själv att lära sig bedja Guds ord om han eljest vill med sin predikan föra sin församling in i den heliga skrift och i dess verkliga mening, ej blott orera över ett tema i mer eller mindre löslig anknytning till ett avsnitt ur bibeln.

Redan med de nuvarande gudstjänstordningarna synes det mig möjligt för oss präster att till gagn för oss själva och för våra församlingar levandegöra skriften i vår tid.

Tänker man så på det pågående hymnologiska och liturgiska nydaningsarbetet, så synes det mig oundgängligt nödvändigt att fasthålla dels vid skriftens rätt till den första platsen, och dels vid att allt, som icke direkt hämtats ur den heliga skrift skall granskas och sovras i dess ljus. Det som icke kan verifieras vara av kristet ursprung och framfött av en kristen anda måste vika huru poetiskt verkningfullt detsamma än kan te sig, eller hur praktiskt användbart det kan tyckas vara.

Strävar man härefter kan man knappast undgå att i liturgien själv och i psalmdiktningen anknyta till bibelordet. Det står icke direkt som ett ideal för mig att liturgien skall bestå av idel bibelspråk. Å andra sidan bör man observera huru provhålliga sådana sammanställningar kunna bevisa sig. Man kan tänka på den nyskapelse av högmässans inledning, som svenskt 1800-tal gjorde.

Den ingången bör avgjort hållas i minne då 1800-talets liturgiska reformer bedömas. I sin nuvarande gestalt har den svenska högmässan en serie hopplockade bibelord som ingress: Efter Helig, ur Jes. 6, följa citaten: Herren är i sitt heliga tempel — ur Ps. 11:4 — och Han är ock när dem som hava en ödmjuk och förkrossad ande — ur Jes. 57:15. Det torde vara få svenskar som för närvarande finna denna ingång tarva någon förändring. Ändock är den rent biblicistisk. Med en liten ändring — ett inskjutande av Gloria Patri — låter sig också detta introitus väl anordnas för gregoriansk sång, såsom kyrkoherde K. Peters visat.

Men även om nu liturgien icke blir en serie bibelord, mer eller mindre sinnrikt hopställda, så bör den äga ett bibelmättat språk, där den trogne bibelläsaren känner igen sig i psalmer och böner. Detta synes mig vara viktigare än att den i den moderna skönlitteraturen bevandrade återfinner sina älsklingsförfattare i kyrkan. Det är en styrka när liturgien kan ges det betyg som tillkommer reformationstidens psalmdiktning: ett starkt bibelbundet språkbruk.

Det måste resas krav på noggrann sovring av de psalmer som prästen utväljer för gudstjänsten och anvisar församlingen att bruka vid sin gemensamma bön och bekännelse inför Gud. Vad som då av prästen lägges på församlingens läppar får rimligtvis icke vara menlöst, tomt prat om än så välljudande och icke heller stridande emot eller likgiltigt för kristen trosuppfattning. Psalmen, som församlingen skall sjunga är icke en sång i allmänhet, icke att betrakta som en musikalisk prestation, den är en gudaktighetsövning, en hjärtanas bön och en församlingens bekännelse inför levande Guds ansikte. Där man gör psalmen till något annat träffas psalmsången, den må klinga aldrig så präktig, av Jespersens kritik av sången i kyrkan: den blir forfængelig Skraal oc Mundklammer. Det blir den när den vakne och eftersinnande psalmsångaren av sitt samvete tvingas att tystna.

Tänker jag så på den gregorianska sången och dess framtida uppgift, så kan jag fatta mig kort. Den gregorianska sångens öde beror helt av den heliga skrifts öde. Ju större plats liturgien ger åt bibelordet dess större bli möjligheterna för den gregorianska sången. Så länge skriftens ord som norm och som material får en undanskjuten plats, så följes den dit av den gregorianska sången. Den får då vänta sin tid. Den kan vänta. Den hör icke till de slaggers, som i dag gå sin högljudda väg över jorden och i morgon äro så glömda, att ingen gitter höra dem. Den gregorianska sången är lika frisk i dag som för tusen år sedan. Detta faktum understrykes endast ytterligare genom slagord om arkaiserande musik, torrt hö som gräves fram i arkiven o. s. v. Det är med den gregorianska sången som med kyrkan: de trotsa sekler och slagorden. Och det beror av att den gregorianska sången har sin groningsgrund i den heliga skrifts mylla. Och Guds ord förbliver, sekler och människor till trots.

Arthur Adell.

Gläd dig, du Kristi brud.

Psalmen W. 51: *Gläd dig, du Christi brud* skiljer sig i ett avseende från övriga adventspsalmer i den Wallinska psalmboken. Under det att författarna äro kända till alla de andra, råder det tvekan icke blott om till vilken tid dess tillblivelse skall hänföras utan t. o. m. om dess hemland. Att dess ursprung är att söka antingen i Danmark eller Sverige är säkert, då den icke förekommer i utomnordiska källor. Men vilketdera av dessa länder tillkommer hedern för denna vår kanske populäraste adventspsalms?

Av våra äldre hymnologer lämnar Plantin frågan oavgjord och nöjer sig med att påpeka att den svenska texten nästan ordagrant överensstämmer med den danska. Högmark uppgiver utan tvekan danskan såsom urkund¹⁾. Av nyare forskare förklarar Beckman att »tillsvidare och i avvaktan av mera ljus uti denna fråga, måste psalmen anses för svenskt original, vilket danskan tillegnat sig genom översättning»²⁾. Liedgren åter håller psalmen utan att hava framdragit något nytt material för frågans bedömande för att ursprungligen vara dansk.

Innan vi vidare gå in på denna fråga och den nära därmed sammanhängande om tidpunkten för psalmens tillblivelse, må en redogörelse lämnas för de hittills kända källorna för texten.

På danska föreligger psalmen i tryck i Gryderups Psalmebog av år 1632. Denna text är avtryckt såväl av Beckman som av Brandt och Helveg. De senare meddela därvid denna anmärkning: »Omtalas allerede 1611 af Arrebo som en gammel Psalme». Beckman åter lämnar den intressanta upplysningen att i ett honom tillhörigt exemplar av Jesperssens Graduale (tr. 1573) som begagnats i Torekows kyrka i Skåne 1620—1659 finnes den danska texten inskriven på tvenne ställen, för den 1:a sönd. i Advent och för Palm-söndagen.

Det äldsta svenska trycket är tio år yngre än det danska. Psalmen förekommer nämligen som n:r 1 i »Tre Sköna Andeligha Historiska Wijsor», tryckta utan angivande av tryckort 1642. Emellertid finnes psalmen i handskrift i åtskilliga manuskript redan ifrån slutet av 16:e och början av 17:e århundradet³⁾. Liedgren uppger mera bestämt: »känd på svenska i handskrift o. 1570»⁴⁾.

Genom ett fynd som undertecknad gjort torde emellertid den svenska versionen av psalmen kunna föras ytterligare något tillbaka i tiden. I ett exemplar av kvartoupplagan av *En liten Songbok* (tr. 1553), som tillhör Sandhems kyrka i Västergötland, har jag nämligen å fol. Hij verso funnit psalmen inskriven.⁵⁾

¹⁾ Beckman, Psalmhistoria s. 154.

²⁾ Beckman, a. a. s. 155.

³⁾ Beckman, s. 158.

⁴⁾ Liedgren, Svensk Psalm s. 228.

⁵⁾ Till kyrkoherde C. J. Carlsson, Sandhem, som observerat de många in-

På denna sida börja sångbokens hymner och vi finna här som första nummer med rubrik *De Adventu domini*: Verldennes Frelsare kom här. Det är sålunda tydligt att *Gläd dig du Christi brud* varit avsedd att brukas i adventet (icke på palmsöndagen). En detalj låter oss t. o. m. kunna med största sannolikhet påstå att denna psalm i Sandhems kyrka blivit använd i stället för *Värl-dennes Frälsare kom här*. Av de i Sångboken upptagna hymnerna ha nämligen blott vissa blivit försedda med inskrivna noter, tydligen de som varit i bruk vid kyrkan. Dessa äro: *Wij loffuom Christ en Konung bold* (jul) samt *War gladh tu helgha Christenheet* (likaledes avsedd för julen) som blivit försedd med anteckningen: »Undher samme noter». Vidare: *Jesu tu äst vår salighet* (de ascensione Domini); *Kom helghe Ande Herre godh* (de sancto Spiritu) samt *Jesu tu äst vår Frelsare* (De omnibus Sanctis). Där- emot sakna följande hymner noter:

Verldennes Frelsare kom här (De adventu domini)
 Christe som liws och daghen är (In quadragesima)
 Nu är kommen vår Päschafrögd (Tempore pasche)
 O Herre Gudh som all ting skop (De dominicis)
 Glädh tigh tu helga Christenheet (De beata virgine)
 Sigh frögde nu himmel och iord (De apostolis)

Det är klart att det varit behovsprincipen som varit ledande vid noternas inskrivning. Det är endast de allra största högtiderna, vars hymner försetts med noter. Tydligt var det endast dessa fester som vid mitten av 1550-talet i Sandhems kyrka firades med en större eller mindre kvarleva av den gamla tidegården. När nu hymnen för advent icke har noter men *Gläd dig du Kristi brud* inskrivits å dess plats får väl anses sannolikt att denna psalm fått träda i stället för hymnen vid adventets aftongudstjänst. Det kan sålunda anses troligt att inskrivningen av *Gläd dig du Kristi brud* är tämligen samtidig med hymnoternas införande, vilket väl åter betyder: ungefär samtidig med Songboken. Att tidegården sedermera skulle ha utökats så att en först nedlagd aftongudstjänst under adventet sedermera återupptagits och så behov av hymn för adventet först senare skulle hava uppstått måste nämligen anses i högsta grad osannolikt.

En viss svårighet kan härvid möjligen frågan om melodien synas bereda. Den sedermera till vår psalm vanliga melodien förekommer nämligen i tryck första gången icke förrän 1574¹⁾ (i Jakob

tressanta anteckningarna i den ifrågavarande volymen och välvilligt låtit mig taga del av dem framföres ett hjärtligt tack. Det är min avsikt att i ett följande nummer återkomma till det sammeland, i vilket Songboken ingår.

¹⁾ Icke 1578, som Nodermann och (efter honom?) Liedgren uppgiva. Detta år utkom andra uppl. av Regnarts Lieder, men vår melodi finnes redan i första upplagan av 1574. Se Kümmerle, Encyklopedie der ev. Kirchenmusik I 58. — Icke heller 1577 som uppgives av K. S. V:s Koralbok; ej heller 1544 som Burger anger, Kyrkohist. Årsskrift 1932 s. 191. Regnart föddes omkring 1540!

Regnart's Kurszweilige Teutsche Lieder — — — newlich durch — — — Jakobum Regnart komponiert — — — Nürnberg 1574) och till en världslig visa: *Venus, du und dein Kind / seid alle beide blind*. Som koralmelodi tages den i Tyskland första gången i bruk av Bartholomeus Gesius i hans Geistliche deutsche Lieder, Frankfurt a. d. O. 1605 till texten *Man spricht, wen Gott erfreut*. I Sverige är melodien känd som världslig visa 1598 till en välönskningsång till konung Sigismund (Nodermann, efter Humbla; uppgiften torde böra tagas med en viss reservation). Som andlig melodi synes den i Sverige f. n. icke vara påvisad förrän 1640-talet. (Mönsterås, Burger s. 191). Det är därför — som redan Burger antytt — nödvändigt att antaga en äldre melodi för psalmen i Sverige, som under 1600-talet utträngts av den nuvarande. Vilken denna melodi varit är f. n. omöjligt att ens gissa. Kanske kan emellertid även denna fråga finna sin lösning genom framtida fynd. Vilken den än varit, har den tydligen för vederbörande i Sandhem varit så känd att det ansetts onödigt att skriva ut den.

Av det sagda torde vi ha rätt att antaga att *Gläd dig du Kristi brud* förelegat på svenska åtminstone så tidigt som mitten av 1550-talet. Låt oss nu närmare granska de olika texterna, för att se, om de ha något att bjuda på till lösningen av frågan om prioritet. För överskådlighetens skull ha texterna sammanförts å sidd. 112 och 113, till vilka hänvisas.

Vi börja med de båda äldsta svenska texterna, båda bevarade i handskrift och avsevärt äldre än den äldsta tryckta texten. Det faller genast i ögonen att olikheterna mellan dessa båda texter äro så stora att de icke kunna bero på avskrivares vårdslöshet. Här måste med andra ord föreligga tvenne olika recensioner. Till att börja med lägga vi då märke till att ingendera har stroforna i samma ordning som den danska texten. Strofen: *It Asen hannem bær*, som i danskan är n:r 3, är i båda de svenska texterna n:r 2. Strofen: *Gack udaff dit Paulun*, som i danskan är n:r 2, har i Sandhemstexten blivit n:r 5, i Beckmans text åter n:r 3. En dylik omkastning skulle dock kunna tänkas vara av tillfällig natur. Att så dock knappast är fallet blir tydligt då vi jämföra övriga olikheter. Jag antecknar här nedan de betydelsefullaste, som icke gärna kunna bero blott på avskrivaren:

Sandhem:

- S. 2. åsna
 S. 3. sactmodig och *god*,
 S. 4. tina porttar
     Jesus biud hem med tig
 S. 5. deijelig sijn
     rider
     dotter Zion
 S. 6. Strö grenar
     thenna verlden

Beckman:

- S. 2. åszinna
 S. 4. sactmodig och *from*
 S. 5. then porthen
     Thy Christus will thill (tigh) In
 S. 3. gladelig thijdende
     kommer
     sijonz drottning
 S. 6. Strijgh¹⁾ quistar
     werden hon

¹⁾ Skrivfel?

Brandt og Helweg,
Den Danske Psalmedigtning
d. I s. 306.

1. Fryd dig, du Christi Brud,
Imod din Herre oc Gud,
Forhaanden er hans Naade,
Som dig Propheten spaade,
Hosianna, Hæder oc Ære
Skal denne vor Konning være.

2. Gack udaff dit Paulun
Oc see it glædeligt Siun,
Her rider Ærens Konning,
Glæd dig, du Zions Dronning,
Hosianna — — —.

3. It Asen hannem bær,
Som dog en Herre mon være,
Hans Praal er saare ringe,
Dog kand hand Døden tuinge,
Hosianna — — —.

4. Sactmodig er hand oc god,
Spagfærdig i Sind oc Mod,
Naade haffuer hand at føre,
Den skal hans Brud tilhøre,
Hosianna — — —.

5. Lad op dine Porte vide,
Christus vil ind til dig ride,
Hand acter dig at gieste,
Din Salighed til beste,
Hosianna — — —.

6. Strø Grene udi hans Vey,
Oc spare dine Klæder ey,
Folcket skal bære Palmer
Oc siunge aandelige Psalmer,
Hosianna — — —.

7. Umyndige Børn oc Smaa
Skulle giøre ligesaa,
Den gandske heele Skare
Skal siunge foruden al Fare:
Hosianna — — —.

Sandhems kyrkas ex. av
Een liten Songbook, 1553.
(Fol. Hij verso.)

1. Frögda tig tu christi brudh,
emot tin herra och gud,
förhandene er hans nåde,
som tig prophet[er]na spådhe,
osianna heder [etc.]

2. En åsna honom bär,
som tig en herre er,
hannz prål er ganska ringa,
dock kan han døden tvingha,
osianna heder och ähra [etc.]

3. Han er sactmodig och god,
både i sinne och moth,
salighet haffuer han at föra,
thet skal hans brud tilhöra.

4. Lät wp tina porttar vijtt,
Jesum biud hem med tig,
han actar tig at gästa [,]
tina salighet till thett bästa,
osianna, heder [etc.]

5. Gack vtaff tin paulun
och see en deijelig sijn,
her rider äronnes kon[n]ing
gläd dig tu dotter Zion,
osianna heder och ära [etc.]

6. Strö grenar på hans weg,
och spar tin kläder eij,
bekent hono[m] wppenbarlig,
tij thenna verlden er så farlig,
osian[n]a.

7. Euinnerlig barn så små,
skola göra lika så,
then hela ganska skaren,
skall siunga¹⁾ vta[n] all fara
osianna heder och ähra,
skall thenne vår ko[n]jung wara.

1) Texten otydlig.

Beckmans handskrivna text
(c:a 1600)

Beckmans tryckta text
(1642)

1. Frögda tigh thu christen Brud,
Emoth thin herra Och gudh,
Förhanden är hanz nåde,
Som thigh Propheterna spåde.
Oszianna heder och äre
Skall thenna wår konung wara.
2. En Åszinna hononom (!) Bar,
Som thig enn herre är,
Hanz prål är ganska ringa,
Dogh kunde han döden tuinga,
Oszianna, etc.
3. Gack wth aff thin paelun
Och see then gladelig thijdende,
Här kommer äronez konung
Gled thigh thu sijonz drotning,
Oszianna, etc.
4. Han är sactmodig och from,
Bådhe I sinne och modh,
Salighet haffr (!) han att föra,
Thett skal hanz Brud thillhöra:
Oszianna etc.
5. Lett wp then porthen thin,
Thy Christus will thill (tigh) In
Han actar tigh att gesta,
Thin salighet thill thett Besta,
Oszianna etc.
6. Strijgh quistar på hans wegh,
Och spar thin kleden ey,
Beken honom wppenbarligh,
Thij werden hon är farligh,
Oszianna etc.
7. Thin Barn deijgelige och små,
Skolle giöra lijka så,
Thett ganska folk thillhopa,
Skolla högt siunga och ropa:
Oszianna heder och ära
Skal thenna wår konnung wara.
Amen.

1. FRögda tigh tu Christi Brudh,
Emoot tin HErra och Gudh,
För handen är hans Nådhe,
Som the Propheter spåde,
Hosianna, Hedher och Ähra
Skal thenna wår Konung wara.
2. Een Åsna honom bäär,
Som dogh een konung är,
Hans Pråål är ganska ringa,
Doch kan han Dödhen twinga,
Hosianna — — —.
3. Han är sachtmodigh och godh,
Bådhe i Sinne och Modh,
Saligheet haar han at fööra,
Thet skal hans Brwdh til höra,
Hosianna — — —.
4. Lät vp tina Poortar wijdt,
Christum biudh heem til tigh,
Han achtar hoos tigh gästa,
Thin Saligheet til thet bästa,
Hosianna etc.
5. Gack vthaff tin Paulwn,
Och see een gladeligh Syyn,
Här rijdher ährones Konung,
Glädh tigh tu Dotter Zion,
Hosianna etc.
6. Strö Qvistar vppå hans Wägh,
Och spaar tin Klädher ey,
Bekenn tigh vppenbarligh,
Ty Werlden är så farligh,
Hosianna. (!)

7. Tin Barn stoora och småå,
Skola göra lijka så,
Then ganska heela¹⁾ Skara,
Skal siunga vthan fara,
Hosianna etc.

¹⁾ 1695: hedna.

S. 7. Euinnerlig barn så små

then hela ganska skaren
vthan all fara

S. 7. Thin Barn deijgelige och

Thett ganska folk thill-
hopa
och ropa

Dessa olikheter kunna icke vara tillfälliga. De visa tydligt att under senare hälften av 1500-talet har psalmen uppträtt i tvenne, ganska mycket från varandra avvikande gestalter.

Sin naturliga förklaring finner detta förhållande om man utgår från ett främmande original. Vore psalmen till sitt ursprung svensk, skulle saken vara ganska obegriplig. Med antagandet av ett danskt original löser sig frågan av sig själv. Ännu tydligare visar sig den danska textens prioritet vid en granskning dels av denna text själv, dels av de ställen i densamma där de svenska texterna avvika antingen från danskan eller från varandra inbördes.

Samtliga danska rim, på ett undantag när (bær — være, str. 3), äro goda. Båda de svenska texterna ha åter att uppvisa ett sådant rim som ära: vara (tydlig översättning av Ære: være). Båda ha rimmet weg : ey (danskans Vey : ey).

Särdeles naturligt flyta dessa rader i danskan:

Her rider Ærens Konning
Glæd dig, du Zions Dronning.

Den Beckmanska texten översätter ordagrant:

Här kommer äronez konung
Gled thigh thu sijonz drotning.

Sandhemstexten åter försöker reda sig med det bibliska »tu dotter Zion», som trots det dåliga rimmet kanske klingar bättre i svenska öron men som låter motsättningen Konning — Dronning gå fullständigt förlorat.

I 4:e strofen får Sandhemstexten det dåliga rimmet *vijtt* : *tig* såsom översättning av danskans *vide* : *ride*. Beckmanstexten åter har här visat sig självständig gentemot danskan.

Även i strof 3 har Beckmanstexten visat självständighet (thi-dende) med påföljd att rimmet gått fullständigt förlorat.

Inför dessa fakta torde det vara fullständigt lönlöst att vidare försöka förneka den danska psalmens prioritet. Då svensk översättning föreligger sannolikt redan i mitten på 1550-talet torde det danska originalet — som Liedgren på andra grunder antagit — böra tillerkännas tidigt reformatoriskt ursprung. Mot Arrebos uppgift att psalmen redan 1611 var gammal finnes sålunda intet att invända. Förvånande är blott att den icke intagits i de äldre danska psalmböckerna.

En sak förtjänar ytterligare att påpekas. Den äldsta tryckta svenska texten, som praktiskt taget är identisk med texten i 1695 års psalmbok, återgår alldeles tydligt till den översättning som Sandhemsboken meddelar.

Knut Peters.

Kyrkklockor och klockringning.

En studie i svenska ringseder

I. KYRKKLOCKOR.

Långt före kristen tid ha klockor använts såväl till heligt som profant bruk. Buddhisternas tempelklockor ljuda än idag liksom för årtusenden sedan, och våra förfäder i heden tid ansågo skällor som verksamma skyddsmedel, när boskapen släpptes i vall.

De kristna övertogo bruket av klockor. De helgades för gudstjänst, och ljudet blev därigenom heligt. Jättesägner över hela vårt land bevara minnet av huru klockljudet ansågs fördriva onda makter.

Redan i 6. årh. talas om *signum*, ett redskap som medelst ett rep sattes i rörelse vid gudstjänstens början eller för att ange de kanoniska tiderna eller bönestunderna. I den äldre medeltida litteraturen finner man omväxlande namnen *campana*, *campanula* (liten klocka) och *nola*. Moderna forskare, särskilt i England, bestrida dock numera riktigheten av den gamla åsikten, att dessa benämningar skulle härleda sig från staden Nola i den italienska provinsen Campanien. Det torde ock förbli outrett, när klockor först togos i bruk för kyrkliga ändamål och var detta skedde.

I 7. årh. bli spåren talrikare. Särskilt på Irland användes mycket tidigt skällformiga klockor. Traditionen sätter några av dem i förbindelse med öns skyddspatron, S. Patrik († o. 460).

Under loppet av 800-talet har bruket av kyrkklockor blivit en *ritus ecumenicus*, och ringningen en fast beståndsdel i kyrkans gudstjänster. Av särskilt intresse för oss svenskar är att vi just från den karolingiska tiden ha det första vittnesbördet om klockors bruk i Sverige. Omkr. år 850 skickade den bekante abboten i Mainz, Hrabanus Maurus, två klockor till den tyska missionen i Birka. Mottagaren var den av Ansgar insatte förste missionsbiskopen för Sverige, Gautbert. Man vet att de båda klockorna — *una glogga et unum tintinnabulum* — avsändes till Birka. Om de verkligen kommo fram är en annan sak.

Den äldsta bild vi ha av en svensk kyrkklocka torde vara den på en uppländsk runsten från omkr. år 1100. Stenen står vid landsvägen några km. från Hargs kyrka i Roslagen. Ristningen föreställer en man, som med ett rep ringer en klocka uti en stapel. På den s. k. Skogtapeten, en medeltida bonad från Skogs kyrka i Helsingland och av sakkunskapen daterad till 1100-talet, avbildas tre klockor. I en stapel hänga två klockor. Den större rings av två män, den mindre av en man. I »kuren» uppe på kyrktaket hänger en tredje, helt liten klocka, som rings av en man inne i kyrkan. En västmanländsk klocka, i Barkarö kyrka invid Västerås, är dokumentariskt betygd med årtalet 1091. Innan hon smälte genom åskeld 1771, hade inskriften upptecknats = *Anno milesimo*

nonagesimo primo. Hilp Maria. Någon klocka med så åldrigt årtal är icke bevarad i Europa.

Äldst bland våra bevarade svenska klockor torde vara den, som 1916 hittades under plöjning av en fordom sank äng vid Aspsund i nuvarande Söderby-Karls socken. Sannolikt har den lilla bikupformiga klockan, vars vikt är omkr. 100 kg., tillhört sankte Karlungs kyrka, Roslagens forna vallfartskyrka, nu en ruin, sedan socknen Karlskyrka sammanslagits med grannsocknen Söderby. Klockans form hänför den till 1100-talet. Från detta årh. omtalas en klocka i Skara domkyrka, Cantabona, som skänktes dit av biskop Bengt den gode. Möjligen var även den nu omgjutna storklockan i Vårdinge i Södermanland från samma tid.

Av klockor från 1200-talet finns ett ganska stort antal kvar, särskilt i Västergötland. Bland de märkligaste är en grupp runklockor. Äldst är lillklockan i Saleby från 1228 med svensk runskrift, Sveriges äldsta daterade. Lillklockan i det småländska Burseryd med latinsk runskrift är endast tio år yngre. I Svealand och Norrland äro dessa högmedeltida klockor sällsynta. I Södermanland finnas två: i Sättersta och Lerbo. Upland har en: i Tegelsmora. Västmanland har likaledes blott en: i Kungs-Barkarö. I den från kopian på Skansen bekanta Håsjöstapeln i Jämtland fann jag 1933 en liten 1200-talsklocka, liksom samtliga förutnämnda från detta årh. ännu i bruk.

Från 1300-talet finns en hel grupp, som utgått från den tyske Stockholmsgjutaren magister Hedenricus' verkstad. Den nordligaste av dessa hänger i stapeln vid Frösö kyrka i Jämtland. Bland Västergötlands runklockor äro några vid århundradets mitt gjutna av magister Haquinus. I allmänhet äro här i Sverige blott ett fåtal av de äldre klockorna daterade. Storklockan i Ukna i Tjust bär dock årtalet 1304. Av Gotlands omkr. 30 medeltida klockor äro även några daterade till 1300-talet.

Vi ha i Sverige kvar omkr. sexhundra medeltida klockor. Mer än hälften ha av mig personligen undersökts. De flesta äro från 14- och 1500-talen. Många sakna såväl inskrift som utsmyckning. Av särskilt intresse äro de, som gjutarna prytt med helgonbilder, pilgrimsmärken, myntavtryck och mer eller mindre svårtolkad inskrift. En större grupp dylika senmedeltida klockor utgångna från Busse Jakobssons och hans sons, Nikolaus Boossons, gjuteri i Stockholm 1512—27 har av mig skildrats i Fornvännen 1936. Några av dessa klockor i Upsalatrakten äro de största och bäst gjutna av Sveriges medeltida klockor. En annan framstående svensk klockgjutare från övergångstiden var Petrus André, »mäster Pedher klockagjutare i Vestrars», som han kallar sig på en klocka 1531.

Mer än ett tusental medeltida klockor gingo på sin tid förloerade i Gustaf Vasas sorgligt ryktbara klockskaft 1531 och närmast följande år. Detta är en av orsakerna till att Sverige har betydligt färre klockor från gamla kyrkans tid än t. ex. Danmark.

Utom nu nämnda större tornklockor finnas bevarade ett antal medeltida småklockor, dels sanctus- eller primklockor för upphängning, dels handklockor. Sanctusklockorna ha sitt namn därav att de ringdes med några hastiga slag vid det trefaldiga sanctus i mässan — till tecken att församlingen skulle falla på knä. De sakna i regel årtal och inskrift. En liten klocka från Appuna kyrka i Östergötland har dock inskrift med runor och torde därigenom vara ett unicum. I allmänhet äro dessa småklockors ålder omöjlig att exakt bestämma. En del av dem fortforo att nyttjas även sedan deras bruk avlysts efter reformationens genomförande. De fingo då namnet skriftklockor och ringdes i samband med skriftermålet, stundom även vid välsignelsen i slutet av mässan. I Dalarne omgöts en sådan klocka för Gagnefs kyrka så sent som 1802.

Först i samband med Gustaf II Adolfs vidgade politiska förbindelser synes ett uppsving ha skett ifråga om svensk klockgjutning. Från Riga överflyttade efter 1620 en skicklig klockgjutare, Medardus Gesus, som senare i Stockholm göt såväl klockor som kanoner. Från Riga kom även på drottning Kristinas tid stamfadern till den ansedda familjen Meyer, som sedan under fem generationer i Stockholm göt en mängd klockor för svenska kyrkor. Den danskfödde Jurgen Putenssen hade då under flera årtionden varit verksam i Stockholm. Med dessa inflyttade klockgjutare synas förbättrade metoder ha införts. Arbeten, som av dem eller deras efterföljare utfördes, visa en för Sverige ny, förbättrad typ med lägre, bredare form och bättre klang. En ansedd klockgjutarfirma grundades på 1700-talet i Sala av rådmannen Isaac Rockman. Hans mästerverk är den ståtliga klocktrion i Mora. Från det Beckmanska gjuteriet i Stockholm utgingo under 1800-talets senare hälft många klockor. Sedan detta upphört, arbeta numera i Sverige endast två klockgjuterier: Bergholtz i Stockholm och Ohlsson i Ystad.

II. KLOCKRINGNING.

Klockaren.

Den förste västerländske författare, som nämner bruket av klockor, anses vara Gregorius av Tours. Han berättar, att redan ett årh. före hans tid — själv dog han 594 — hade klosterfolk plägat kallas till gudstjänst genom ringning med en klocka. Något särskilt ringarämbete nämnes dock ej. Prästen eller någon andlig av lägre grad torde ha ringt. I Hedeby ringde Ansgar själv sin klocka. När ett särskilt, kyrkligt ämbete för ringning uppkom, benämndes dess innehavare *campanarius*; i Sverige kallades han *klockare*.

Från vår kyrkas medeltid ha vi bevarade flera klockarestadgor. Utförliga instruktioner för klockaren finnas även intagna i våra gamla landskapslagar. »Magnus Ladulås' klockarelag» säger sig

gå tillbaka på påven Calixti klockarstadga. En viss skillnad finns mellan denna klockarlag och landskapslagarnas stadganden. Enklast torde den kunna uttryckas så: Klockarlagen vill reglera klockarens förhållande till kyrkan och sockenprästen. I landskapslagarna däremot avhandlas förhållandet mellan klockaren och socknemännen, som giva honom hans lön.

Av medeltida ringningar

ha icke så få levat kvar till vår tid. Det mesta av vår kyrkas nuvarande ringseder har sin rot i medeltidskyrkans bruk.

På frågan när och hur det ringdes i det medeltida Sverige ger Dalalagen, från 1300-talets början, ett kort och sammanfattande svar: Klockaren skall ringa för både levande och döda. Den något äldre Västmannalagens stadgande förtydligar detta: Han skall ringa laga ringning: till ottesång och mässa, och därjämte för lik. Klockarlagen klargör vad som menas med »laga ringning». Dit räknades ringning vid alla tider, vid mässor, helgsmål och den dagliga böneklämtningen. Lagen föreskrev här: Skall han till alla tider ringa och till helgsmål till var högtid; var afton och morgon klämta till fridsbönen.

Laga ringning.

När det under medeltiden och även senare talas om tider (tidegärder) avses därmed det dagliga officiet (breviariegudstjänsterna), som det ålåg sockenprästen att läsa eller sjunga i sockenkyrkan var afton och morgon: ottesång och aftonsång. Därvid skulle klockaren vara tillstädes och ringa i klockan för att tillkalla sockenborna eller åtminstone tillkännage för dem tiden för bönestunden i kyrkan. Aftonsången (vespern) följdes omedelbart av dagens sista tidegård, nattsången (completorium). Ett gammalt bruk var att därunder klämta, när det sjöngs fridsbönen (pro pace). De kringboende, som ej hade tillfälle att infinna sig i kyrkan, blevo genom dessa klämtslag manade att instämma i bönen. Vanligen torde man då ha läst ett Ave. Enligt en 1400-talsuppteckning av ovannämnda Magnus Ladulås' klockarelag ålåg det klockaren »huarian helgaften kläppa vår fru Marie lov.» Ännu kallas på sina håll i Skåne kvällsringningen »Marreklockan». Den bekanta målningen av fransmannen Millet, L'Angelus, visar bondfolket ute på åkern fromt knäppande händerna, när Angelusringningen ljuder från bykyrkans torn. Även hos oss var ju förr den seden allmän, att männen avtogo huvudbonaden och kvinnorna nego, när klämtslagen hördes. Det var även vanligt, att man tillsade barnen: läs nu Fader vår! Den i vår kyrkolag anbefallda böneklämtningen, morgon och afton, eller såsom i södra Sverige böneringningen, utgör sålunda en sista rest av medeltidens dagliga otte- och aftonsång.

I helgsmålsringningen märks detta ännu tydligare. Ehuru numera i regel ingen gudstjänst hålles på landsbygden vid lörd-

gens och helgaftnarnas vespertid, ringes då helgsmålsringning, som, där man icke slarvar eller eljes förlorat traditionen, avslutas med vissa klämtslag.

Ringning till mässa.

Under medeltiden firades den hel. mässan icke blott på söndag och helgdagar. Dock torde då som nu dessa dagars morgonmässa varit den gudstjänst, som åtminstone på landet samlade mest folk. Thomas av Aquino liknar kyrkan i byn vid hönan, som lockar på sina kycklingar. Klockan är den kallande stämman.

Till mässan ringdes vissa för-ringningar. Denna sed är så gammal, att redan den medeltida liturgisten Durandus († 1246) nämner den trefaldiga ringningen före mässan: *ad invocandum* (kalla), *ad congregandum* (samla), *ad inchoandum* (börja). Dessa förringningar synas ha ålegat klockaren och ingått i begreppet »laga ringning». Vår förstgångs- och anngångsringning är således ett arv från gamla kyrkans tid. På vissa håll förekommer även en tredje förringning, stundom kallad »prästringning», som närmast ($\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ timme) föregår sammanringningen. Huruvida även denna ringning går tillbaka på medeltida tradition är ovisst.

Dödsringningarna

voro under gamla kyrkans tid flera än nu. En hel serie sådana utfördes; och man avsåg med dessa lika mycket den döde som de efterlevande. Tron på kraften hos den benedicerade klockans helgade ljud var allmän.

1. När en människa låg för döden ringdes det. Klockans skyddande och på samma gång allt ont förjagande makt togs då i anspråk att hjälpa den stackars kämpande själen till förlösning. Såsom en uppmaning till bön för döende — *Ave Maria mortuorum* — nämnes denna ringning redan av Beda Venerabilis († 735).

2. Själaringning utfördes så snart ske kunde efter dödens inträde. Var klockaren, som denna ringning ålåg, icke hemma, ringde man själv. De många egendomligt utförliga bestämmelserna i våra landskapslagar i anledning av skador vid klockringning torde i regel ha åsyftat detta slags ringning. Det låg i själva sakens natur, att den skulle vara lång och kraftig.

3. Gravöppningsringning ägde rum, när graven öppnades. Om den redan under medeltiden bar detta namn, känner jag ej.

4. Vid jordafärden ringde man då som nu före och efter begravningsakten; och i själva processionen nyttjades kyrkans små handklockor.

5. En särskild form av själaringning, varigenom den dödes minne hedrades och de sörjande bereddes tröst, voro de minnesringningar, som buro namnen: vecko-, månads- och årsmotsringning.

Årsmotsöl, säger en författare från den karolinska tiden, Petter Dijkman, skedde på dagen året efter den dödes avsomnande, då de ock hava låtit ringa, hållit själamässa o. s. v. Vecko- och månadsringning skedde i analogi härmed en vecka och en månad på dagen efter dödsfallet. Under medeltiden gjordes för dylika ringningar talrika stiftelser. Reformationstiden utplånade dem.

Nutiden står mindre främmande för tanken. 70-årsminnet av ärkebiskop Söderbloms födelse högtidlighölls bl. a. genom ringning med en ny minnesklocka i hans födelseförsamling Trönö i Helsingland.

Ytterligare bör i detta sammanhang nämnas ett särskilt slag av själaringning, som allmänt brukats under gamla kyrkans tid, ehuru numera de flesta spår därav äro utplånade. I stränga ordalag förbjöds i 1571 års kyrkoordning 17. kap. »den långa ringning på själadagen och själaaftonen (den 2. och 1. november), då en hop med unga gelningar komma till kyrkiona och under sådana ringnings sken bedriva mycken överdådig skalkhet». Dessa särskilda själaringningar *pro defunctis* lära ännu allmänt förekomma i romersk-katolska länder. Hos oss finns otvivelaktigt spår av dem i de långa ringningarna under julnatten. Julen har här som i många liknande fall fått bliva en fristad för eljes bortlagda folkseder.

* *
*

Vid frågan om ringseder i Sverige under medeltiden bör icke förgätas, att klockorna te go på vissa föreskrivna tider, nämligen i dymmelveckan och under bann. Ehuru något enhetligt bruk i förstnämnda liksom i så många andra fall, då det gällde kyrkoseder, knappast rådde här, synas i Sverige klockorna ha uppbundits och därigenom förstummats på onsdagen i dymmelveckan, som därav erhöll sitt namn, klocknaodensdag eller dymmelonsdag. När landet understundom belagts med interdikt, måste alla klockor tiga, sedan bannlysningen högtidligen tillkännagivits under klockringning och genom ljus som tändes och släcktes. Det var denna klockornas tystnad som föreföll medeltidens människor så ohygglig.

* *
*

Av föregående undersökning torde ha framgått, att icke så få av medeltidskyrkans ringningar mer eller mindre nära sammanhängde med sådana sedvänjor och föreställningar, att reformationstidens män funno en reaktion påkallad. Man kan därför icke förvåna sig över den energiska *opposition*, som de svenska reformatörerna reste emot vissa bruk av klockor.

Redan vid Örebro möte 1529 uttalades, att »klockringning må brukas endast därtill att folket därmed skall kallas samman.» Yt-

terligare försök till inskränkning i de tydligen då ännu rikt utvecklade ringsederna gjordes vid Upsala möte 1593. Att i praktiken upprätthålla en sats, formulerad så snävt som den ovan nämnda, var naturligtvis icke möjligt. Man nödgades därför medge, att »heligsmål skall bliva efterlätit, att folket måtte vända igen av sitt arbete och göras så mycket skickligare till gudstjänstens beivrande dagen näst efter.» Mot den i Sverige ännu allmänt brukliga själaringsningen synas aldrig här, i motsats till i Danmark, några angrepp ha gjorts; och den dagliga klämtningen eller böneringsningen, som ju icke heller avsåg att »kalla folket samman», var särskilt under 1600-talet föremål för de kyrkliga visitorernas nitälskan, sedan den upphört att ske »till Marie lov.»

Under medeltiden kände man icke till någon strängt genomförd likformighet ifråga om kyrkoseder. Inom de olika stiftet och delvis även i de enskilda församlingarna hade dylika under tidernas lopp tämligen självständigt utbildats. Reformationstiden torde i mycket ringa grad ha förmått genomföra några enhetliga ringseder. Liknande förhållanden ha rått intill våra dagar. Vi möta därför i de olika svenska biskopsstiften olika kyrkoseder, ej minst ifråga om ringning. T. o. m. i grannförsamlingar kunna råda ganska olika bruk. Den kyrkliga lagstiftningen har också lyckligt nog föga ingripit på dessa ofta ömtåliga områden. Mycket har därför i vår kyrka överlämnats åt traditionen och ett sunt omdöme. Ett ödesdigert stort rum har naturligtvis därigenom kommit att givas liknöjdheten och bekvämligheten. Värdefulla kyrkobruk ha fått försvinna, blott därför att man icke orkat med att hålla dem vid liv. Den under förra århundradets senare del tillväxande lågkyrkligheten och rena okyrkligheten har genom denna brist i lagstiftningen haft lättare att utöva sin nivellerande verkan. Den självgodade okunnigheten i förening med en viss lågkyrklig överandlighet har nog också mångenstädes fått utföra sitt förödande verk, även om den icke alltid tagit sig så groteska former som hos den gamle prost, som i sin församling helt enkelt avskaffade den dagliga böneklämtningen därför att den var »katolsk och syndig». Att han därvid överträdde gällande lag bekom honom mindre. Icke ens visitorerna synas i allmänhet härutinnan besinnat sin plikt och ingripit.

NUTIDA RINGSEDER SAMT GÄLLANDE LAG FÖR KLOCKORS BRUK I SVERIGE

I vår gällande kyrkolag av 1686 saknas samlade bestämmelser för klockringning. De få som finnas anträffas spridda på olika ställen och utmärka sig för en anmärkningsvärt försiktig avfattning.

Daglig klämtning och böneringning.

Om klämtning stadgas i kap. 12 § 3: »Uti städerna skall på alla söckendagar klämtas om morgonen kl. tio och om aftonen kl. fyra; sammaledes på landet var morgon och afton, som härtill varit vanligt, och folket därigenom påminnas att bedja om välsignelse till deras förehavande och att Gud ville bevara överheten, förläna frid och rolighet och en salig ändalykt.»

Det bör uttryckligen betonas, att denna föreskrift ännu har karaktär av gällande lag, där icke direkt beslut å kyrkostämma fattats att upphöra med sådan böneklämtning. — Att såsom ärkebiskop Söderblom vid en visitationsstämma uttryckte det »låna av grannen», var åtminstone förr icke god, svensk kyrkosed. — Först genom k. förordn. 26 mars 1909 erhöll kyrkostämma rätt att besluta »om och i vad mån sådan klämtning, som i 12. kap. § 13 kyrkolagen föreskrives, icke skall äga rum.» Det torde vara obestriddt, att denna olyckliga lag tillkom genom bedrivande av landsklockare och folkskollärare, som begagnade sig av det tillfälle som erbjöds att slippa från besväret med klämtningen, när en medlem av kåren första gången kom att inneha posten som svensk ecklesiastikminister. Dock vore orättvist att förneka, att det till stor del var kyrkans eget fel, att denna nu bättre förstådda ringsed olagligen eller slutligen med lagens medgivande bortlades. När klockareämbetet i regel kom att förenas med lärarens, borde prästerskap och visitorer ha insett, att den del av klockaretjänsten, som bestod i ringning, lämpligen borde ha överflyttats på kyrkvaktaren eller särskild ringare.

Klämtning året om, som lagen faktiskt kräver, är numera en sällsynthet. I Upsala domkyrka och några större Helsingesocknar efter Ljusnans dalgång klämtas ännu dagligen. Där seden eljes förekommer, brukar man börja den 1 maj och fortgå till september månads utgång. Någon gång sammanfaller den även med vår- och höstdagjämningen. Tiden är vanligen kl. 6 morgon och afton. Tiden i städerna har säkerligen samband med äldre tiders otte- och aftonsång. Till jämförelse kan erinras om att tiden för de engelska katedralernas morning-prayer och evensong ofta är kl. 10 och 4.

Att den dagliga böneklämtningen (ringningen) flestades kommit att sammanfalla med den ljusa årstiden, med sommarhalvåret, tiden för sådd och skörd, är knappast en tillfällighet. I Äppelbo i Västerdalarne förekom i början av detta århundrade klämtning endast under sänings- och skördeveckorna. I Höör i Skåne ringdes under samma tider. Även från utlandet känner man liknande bruk. Så lär i Rhenländerna allmänt förekomma en daglig ringning kl. 11 f. m. under några veckor ifrån jordbruksarbetets början, och i Mecklenburg har man likaledes haft särskilda, dagliga ringningar vid skördens början.

I allmänhet sker klämtningen med nio slag i storklockan. Med ett klämtrep, stundom i förening med en enkel mekanism,

så att den klämtande kan stå nedanför tornet, utföras de ett och ett, vanligen med så långa mellanrum, att ljudet hinner klinga ut och dö bort, innan ett nytt klämtslag kommer. Ju större en klocka är, desto långsammare sker alltså klämtningen. Av denna orsak uppges de nio sedvanliga slagen i Upsala domkyrka ha inskränkts till fem, — ett alldeles oriktigt och traditionslöst tal — blott av den anledningen, att akten skulle förkortas.

Betydelsen av de nio klämtslagen är en sak som intresserar folk. Antalets symboliska karaktär är uppenbar. Lika många som spikslagen, då Frälsaren korsfästes, säges ibland. Eller ock uppges de beteckna, att Herren dog vid nionde timmen. En annan tolkning är denna: lika många slag som de olika delarna i Fader vår; de sju punkterna plus inledning och avslutning. Någon gång har man tolkat dem som en trefaldig maning att läsa Fader vår, Tron och Välsignelsen, eller att de skulle ske: tre för Fadren, tre för Sonen och tre för Anden. Fråga är, om ej det sista kommer saken närmast. Uppenbart är det fråga om det heliga tretalet. Olika betydelser ha sedan under olika tider lagts in i de 3×3 klämtslagen, som var och en kunnat ge den tolkning han velat. Blott en förklaring har jag aldrig funnit: kyrkolagens ovan anförda: för överhet, fred och en salig ändalykt. Den synes vara glömd.

Att denna klämtsed i allmänhet icke förekommer i de sydsvenska landskapen beror troligen på danskt inflytande, om också gränsen mellan de socknar, där klämtning och dem där ringning sker, går så nordligt som i Västergötland. Detta landskap har ju aldrig lytt under Danmark. En undersökning i ämnet skulle säkerligen vara av intresse.

Gudstjänstringningar.

Hit torde man allra först böra räkna helgmålsringningen. Kyrkolagen känner ej denna lika vanliga som uppbyggliga sed, vilket bäst bevisar, hur ringsederna levat med sedvanerätt. Få församlingar i riket sakna väl numera denna andaktsväckande ringning, som av ärkebiskop Söderblom träffande kallades den bästa förklaringen till tredje budet. Tiden är i regel kl. 6 e. m. under ljusare halvåret, men rättar sig eljes efter solens nedgång. I regel torde helgmålsringningen utföras med en klocka. Skillnad göres därvid flerstädes mellan ringning till vanliga söndagar och smärre helgdagar samt ringning till storhelgdagarna. I senare fallet nyttjas storklockan; i förra fallet lillklockan, ifall den ej är mycket liten. Då plägar storklockan alltid användas. Där tre klockor finnas, och man bevarat äldre tradition, kan man ringa såsom i St. Skedvi i Dalarne med storklockan till storhelger, med mellanklockan till vissa mindre högtidsdagar (med särskild bön före allm. kyrkobönen) och med lillklockan till vanliga söndagar.

Efter helgmålsringningens slut klämtas nio slag, vanligen i den klocka varmed ringningen skett eller ock i storklockan. Till-

sammans med den föregående ringningen blir detta, såsom ovan anförts, en sista kvarleva av lördagens aftonsång.

Vad här sagts om helgsmålsringningen gäller närmast landsbygden. I städerna är tiden för helgsmålsringningen mera obestämd. Där den sker strax på e. m., såsom i Strängnäs tidigare kl. 1, torde den sammanhänga med en bortfallen, tidig aftonsång.

Sön- och helgdagarnas förringningar omtalas i kyrkolagens 2. kap., men tiderna äro längesedan antikverade.

Förstgångsringningen, som utföres med en klocka, ofta storklockan, sker på landet i regel två timmar men i städerna blott en timme före högmässans början. Seden beror säkerligen på kyrkolagens föreskrift: »Uti alla städer skall till högpredikan ringas klockan sju, och tillsamman klockan åtta; men uti landskyrkorna hålles ringningen sålunda, att högpredikan nio begynnes.» Antagligen ville lagen fastslå en sed, som redan då var allmän. Där äldre tradition behållits, plägar denna förstgångsringning inledas med nio klämtslag: även här alltså en erinran om ett bortfallet morgonofficium. Av bekvämlighetsskäl har söndagens klämtning förlagts till samma tid som den då ringaren först gått upp till klockorna.

Anngångsringningen sker vanligen med en mindre klocka, i så fall kallad »anngångsklockan», på landet en timme, men i städerna oftast en halv timme före gudstjänstens början.

Där en tredjegångsringning förekommer, sker den med minsta klockan. Det kan hända, att den, när nattvardsgång skall ske, sammanfaller med vad som ännu på sina håll kallas »skriftklocka», för att angiva skriftermålets början. Ännu torde denna tredje förringning på sina håll kallas »prästringning». I så fall dröjer man gärna därmed till en kvart före sammanringningen eller till dess ringaren ser prästen nalkas kyrkan.

Sammanringningen sker i regel med alla klockor på det timplag gudstjänsten skall börja. Särskilt i Norrland är därvid en sed allmän, som kallas »taktringning». Sedan klockorna en kort stund ringts med sin naturliga rörelse, de större långsammare, de mindre hastigare, och klockorna ringts upp i full höjd, hålla ringarne fast dem i uppstående läge och släppa dem sedan omväxlande. Takten blir därigenom långsam och lika för både de större och mindre klockorna. Genom vanans makt förefaller detta långsamma, stela ringsätt högtidligt. Ur ringningssynpunkt är det förkastligt och kan endast utföras, där klockorna trampas.

Ännu förekommer i vissa kyrkor klämtning efter högmässans slut. I äldre tider, då kyrkorna voro fyllda av blandade skaror, beivrades utgåendet ur kyrkan, innan klämtningen börjat. På sina håll inskränkes denna klämtning till tre slag. Även här är det tydligen fråga om en kvarleva av ett bortfallet officium; en erinran om söndagsaftonsångens pro pace, som av bekvämlighetsskäl flyttats till slutet av dagens enda gudstjänst. Av gammalt avslu-

tades också den svenska mässan med *pro pace et principe*, vår nuvarande ps. 303, varför denna avslutande klämtning åtminstone tidigare benämns *pro pace*-klämtning eller »kläppa utsunget.»

Från denna klämtning må dock noga skiljas den som efter högmässans slut sker i olika klockor vid tacksägelse- eller själaringning och som en inledning därtill.

De söndagsringningar, som här behandlats, ha gällt högmässogudstjänsten. Även ottesången och aftonsången föregås av förringningar, ehuru vanligen i något förenklad form. Kyrkolagens föreskrifter härom i 2. kap. ha även här såsom föräldrade längesedan upphört att efterlevas. Varken i Stockholm »eller andra större städer» rings numera till ottesången kl. fyra och samman kl. fem f. m. Blott vid jul ha äldre tider och seder bevarats. Dels göras ofta dessa julnattsringningar — liksom julaftonens helgsmålsringning — längre, dels komma de tidigt; och förringningarna till julottan utföras oftast, särskilt på landet, såsom för högmässa. Där ottesången börjar kl. 5 på juldagen, händer det alltså, att förstgången ringes redan kl. 3. Bruken vid jul äro emellertid så olika — beroende på att julhögtiden här som i andra fall varit en tillflyktsort för ålderdomliga seder, som endast här dröjt kvar — att en utförligare redogörelse för dem i detta sammanhang icke kunnat ske. Den intresserade hänvisas därför till under-tecknads arbete Kyrkklockor, Klockare och Klocksägner i Dalarne, där även hänvisning lämnats till litteratur i ämnet.

Dödsringningarna

torde alltjämt vara de ringningar, som högst värderas. De anses oundvikliga för en »hederlig begravning», och man hör numera knappast talas om att någon undanbett sig klockringning vid sin begravning. Tvärtom synes den mot all kyrklig tradition stridande k. förordningen 1926 om »rätt till klockringning» vid icke kyrklig begravning ha tillmötesgått ett primitivt behov av själva klockljudet, även för sådana fall, där man brutit med kyrklig tro och sed.

I kyrkolagens nuvarande 18. kap., Lag angående jordfästning, saknas bestämmelser om dödsringningar, vilka alltså äro överlämnade åt seden. Här sägs endast, att »övlige ceremonier med klockringning, procession» o. s. v. må brukas. Däremot fastslås, att klockringning ej får förekomma vid jordfästning av den, som blivit avrättad eller ljutit döden under förövande av grovt brott, samt av dödfödda barn.

Nutida dödsringningar äro: själaringning, gravöppningsringning och begravningsringning.

1. Ifråga om själaringning är en skillnad märkbar mellan norra och södra Sverige; närmast gäller detta tiden för ringningen. I Sydsverige har i allmänhet behållits den äldre seden att ringa senast dagen efter dödsfallet. Dansk tradition har säkerligen här varit avgörande. I övriga Sverige utföres själaringningen vanligen

efter högmässans slut den söndag tacksägelse gjorts. Stundom har namnet själaringning behållits; men vanligen kallas den tacksägelse-ringning.

I mellersta Sverige, stiftet omkring Mälaren, vilkas kyrkoseder jag bäst känner, begynnes åtminstone på landet tacksägelse-ringningen med ett antal klämtslag, vanligen nio, någon gång $3 \times 3 \times 3$, alltså 27. Brukligt är, att den dödes kön särskilt utmärkes, en sed som man även har i England. Hos oss sker detta oftast därigenom, att klämtslagen för en man börja och sluta med storklockan; för en kvinna däremot med lillklockan. Även där icke inledande klämtslag förekomma, börjas och slutas gärna ringningen på samma sätt.

En förr stundom för »fint folk» brukad »personalieringning», utförd omedelbart efter tacksägelsens och personaliernas uppläsning på predikstolen, har som bekant under senaste årtiondet vunnit snabb utbredning, ej minst genom radion. Tydligt motsvarar denna korta, andaktsväckande ringning, vanligen med en klocka, ett verkligt behov. Den har i väsentlig mån främjats och även möjliggjorts genom elektriska anordningar för signaler eller ringning. Olämpligt vore dock, om, särskilt på landsbygden, en sådan kort ringning skulle få träda i stället för den längre, innehållsrikare själaringningen. Intet hindrar, att båda kunna förekomma.

2. Gravöppningsringning har intill senare tid allmänt brukats åtminstone i landsförsamlingar. Vanligen har den utförts på morgonen den dag graven grävts, stundom i större församlingar på viss, traditionell tid. Att den under senaste mansålder mångstädes bortlagts, torde närmast bero på ändrade förhållanden med gravarnas grävning. Så länge sterbhusen med 'eget folk eller gran-nars hjälp själva ombesörja detta, behölls den goda seden, att man först gick upp och ringde. Vanligen gjordes denna gravöppnings-ringning ungefär som en vanlig själaringning — den var ju ock en förnyad sådan — med inledande klämtslag åtföljda av ringning i en eller flera klockor.

Från Mora socken i Dalarne erinrar jag mig från ett tjugotal år tillbaka en sådan ringning. Den ägde rum kl. 9 på lördagsmorgonen, omedelbart innan gravarna skulle grävas till söndagens jordfästningar. Den utfördes av kyrkans ringare och begynte med tre klämtslag i storklockan, åtföljda av tre i mellanklockan och ytterligare tre i lillklockan. Därefter tog den mäktiga storklockan ensam upp sången, något senare följd av de båda mindre kamraterna. Sedan dessa tystnat, den ena efter den andra, ljöd storklockan en stund ensam, mäktig och högtidlig. Det låg över denna ringning något av Wallinsk stämning. Man tyckte sig höra den store Dalasonens ord, åsatta en annan storklocka:

O mänska, giv akt, när mitt manande ljud
Högtidligt och mäktigt kring nejderna höres!

Hur lätt det går att avskaffa ett dylikt, blott i sedvänjan rotat kyrkobruk, framgår av följande, som en kyrkoherde i Helsingland meddelat mig från sin företrädares tid. En dag, när man ringde gravöppningsringning, kom kyrkoherden skyndande från den närbelägna prästgården och frågade häftigt varför man ringde. Upptrådet hade till följd, att gravöppningsringningen i den socknen för framtiden upphörde. Hur svårt det är att återuppliva en bortlagd kyrkosed, vet var och en som någon gång försökt sig därpå.

3. Begravningsringningen har stått sig bäst och torde vara en av våra allmännast förekommande kyrkoseder. Den betraktas som en av svenska folkets fri- och rättigheter, oberoende av den dödes tidigare inställning till kyrkan.

Ofta är sed, att ringningen börjas, när likföljet nått en viss, från kyrkan synlig plats. Tecken ges av någon utställd vakt åt ringarna att börja. På landet utföres den i regel med samtliga klockor. Där, såsom i Upsala domkyrka, någon särskilt storklocka finnes, har det på sista åren blivit allt vanligare, att man låter denna gå ensam. Sålunda begäres i Upsala mycket ofta storklockan, ehuru avgiften för henne ensam är högre än för »hela spelet».

I många församlingar, särskilt i Dalarna och Norrland, där begravningen traditionsenligt sker omedelbart efter sammanringningen, före högmässan, sammanfaller den första delen av begravningsringningen med denna sammanringning. Allmängiltiga regler för begravningsringning finnas ej. Den utföres efter i olika församlingar utbildad tradition, som dock i städerna numera betänkligt uppluckrats genom de talrika begravningsbyråarnas nivellerande verksamhet.

I regel följer begravningsringningens senare del omedelbart efter jordfästningsaktens slut. Då denna skett vid sammanringningen till högmässan, utföres slutet av begravningsringningen efter gudstjänstens avslutande. Om begravningen sker samma dag som tacksägelsen, tillses noga, att begravningsringningen kommer allra sist. I vissa landsförsamlingar torde ännu den gamla seden kvarleva, att graven igenskottas under denna andra ringning. I större stadsförsamlingar med många begravningar, på olika tider, kan inträffa, att begravningsringarna kollidera med ringning till församlingsgudstjänst. I dylika fall bör ovillkorligen den senare ha företräde. Det bör icke få ske, att en begravningsringning t. ex. tränges in mellan förringningarna och sammanringningen, varken till högmässa eller aftonsång. Gudstjänstringningen får här ersätta begravningsringningen.

En särskild form av dödsringning är kungsringning, efter furstliga personer, på sina håll på grund av tiden även kallad tolvringning. Den har av ålder pläгат utföras i enlighet med särskilda, för varje furstligt dödsfall utfärdade bestämmelser. På Gustaf II Adolfs tid dröjde det i sex veckor, innan budskapet om

konungens död nådde de avlägsnare Dalasocknarna. Innan officiellt meddelande utsänts och kungsringningen kunde börja, hade man nått fram till söndagen efter jul. Vid Oscar II:s död, en söndagsmorgon i december, hände det däremot i en Dalasocken, tack vare nyare tiders förändrade notisväsen, att kyrkoherden vid nedstigandet från predikstolen, där predikan avslutats med en improviserad tacksägelse, möttes av sockenmän, som begärde att omedelbart få börja ringningen, enär kungsringningen senast stannat i deras by. De fingo dröja till klockan slagit 12.

Kungsringning utfördes oftast förr på landet efter särskild »ringrotelängd». Dess karaktär av själaringning framgår tydligast därav att den upphört i och med den furstliga begravningen. Att här även ingår ett drag av hedersringning kan icke förnekas. Besläktad härmed är biskopsringningen, som efter särskilt konsistoriecirkulär plägar ske efter kyrkans biskopar i respektive stifts samtliga kyrkor t. o. m. begravningsdagen.

Särskild ringning till dop och bröllop torde numera vara sällsynt; däremot mer allmän till konfirmation. Det gamla gotländska bruket, att »sorkar» (socknens unga pojkar) till brudparets ära »kimmat» eller bearbetat klockan med knytnävstora stenar, har nu mestadels bortlagts. Att detta slag av ringning icke varit till gagn för klockorna är lätt att förstå, även om det haft sitt egendomliga stämningssvärde.

Världsliga ringningar.

Utom till nu nämnda kyrkliga ringningar användas kyrkklockorna i vårt land av ålder för vissa världsliga ringningar. Att ringa med kyrkans klockor för att befria bergtagna förekom ännu på sina håll i norra Sverige under senare hälften av 1800-talet, men knappast numera. Till militära ändamål tagas klockorna i bruk vid mobilisering. Eldsvådeklämtning brukades redan under medeltiden och sker allmänt, vanligen efter ett visst för socknens olika rotar eller delar fastställt signalsystem med olika antal klämtslag. I städerna har sådan klämtning eller ringning ofta pläгат utföras med rådhusklockan, där sådan finnes.

Äldre tiders marknads- och auktionsringningar torde numera ha upphört. Där det i några småstäder ännu rings till auktion, sker detta med en omkringburen handklocka; och där man som i Säter har en särskild auktionsklocka i kyrktornet, tillhör denna staden. På samma sätt hade man i gamla dagar i utlandets stora stadskyrkor en särskild, större klocka, ofta benämnd Stormklockan. Den tillhörde staden och användes såsom namnet anger till världsliga ändamål.

Mats Åmark.

En svensk bok om Buxtehude.

Buxtehude är ju numera en åtminstone av kyrkomusiker erkänd storhet icke blott, som tidigare, såsom orgelkomponist utan även och i hög grad som skapare av en mångfald mäterliga, förkunnelsepräglade kyrkliga vokalverk: solo-, körkantater m. m., av vilka åtskilliga redan, få år efter det att de utgivits i för praktiskt bruk avsedda upplagor, med hänförelse sjungits och blivit älskade mångenstädes i Sverige, som ju troligen får räknas — i varje fall indirekt — som Buxtehudes födelseland. Såväl av denna anledning som även därför att minnet av Buxtehudes födelse för 300 år tillbaka infaller just i år och har firats icke blott i Tyskland (Lübeck) och Danmark (Köpenhamn, Helsingør) utan även hos oss (Lund, Uppsala m. fl. platser), får det anses vara en mycket välfunnen tanke att i samband med detta jubileum ofentliggöra en svensk bok om Dietrich Orgemester. En dylik har tidigare icke funnits — ej heller någon på annat nordiskt språk — och John Fernströms nyligen utkomna Buxtehudebok fyller därför en icke ringa lucka i den på vårt språk föreliggande raden av musikerbiografier. Detta kan sägas med så mycket större fog, som Fernströms bok visar sig vara högst förtjänstfull i sina korrekta sakupplysningar och dessutom är synnerligen trevligt och fängslande skriven. Den går måhända icke så mycket »på djupet» utan mera »på bredden», men just härigenom blir den nära nog idealtypen för en bok, som vill fylla den särskilt i vår tid med dess stigande kyrkomusikaliska förståelse bland lekmän utomordentligt viktiga uppgiften att hos den kyrkomusikaliska »allmänheten» väcka (eller öka) ett mera personligt intresse för kyrkomusikens mästare och deras verk. Bokens i god mening populära stil kan åskådliggöras med några kapitelrubriker: »De första barnåren — ett helt kapitel om några årtal», »Den Gamle Simeons hädanfärd», »Vem skall upptaga den mantel som faller?» etc.

Efter att inledningsvis ha i korthet behandlat de viktigaste utländska Buxtehudearbetena rekonstruerar förf. icke utan en god portion självständig fantasi mästarens levnadsöde, så långt det låter sig göra med de särskilt beträffande barndoms- och ungdomsåren sparsamma och ibland till på köpet osäkra underrättelser, som förefinnas. Sid. 27—28 gör förf. ett litet misstag beträffande 1600-talets »tre stora S»: till triaden räknades förutom de av förf. nämnda Schütz och Schein, den hallensiske orgelmästaren Sam. Scheidt. Tacknämligt är det korta kapitlet om Buxtehude: tjänsteålliganden i Lübeck. Den i detta sammanhang (sid. 51) använda benämningen »rena konsertnummer» om högmässogudstjänsternas kantatmusik är dock icke alldeles riktig eller lämplig. Lovvärd är förf:s strävan att genom hela skildringen ge den kulturhistoriska bakgrunden, mot vilken B:s liv så kan teckna

---

John Fernström: Dietrich Orgemester. En bok om Buxtehude. C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Kr. 3:50.

sig för läsarens ögon. I den annars genomgående mycket goda och klara framställningen skulle man måhända med någon anmärkning kunna stanna vid ett par detaljer. Ifråga om de olika läktarna i kyrkan har läsaren svårt att få en alldeles klar bild av lokaliteterna. Fernström skriver sid. 57: »— — upp slås vid sidan av orgelläktarna (obs. flertal!) fyra nya tribuner — — —». Den stora västläktaren upptogs så gott som alldeles av orgeln och gav möjligen rum för några få solister. För övriga medverkande stodo under Tunders tid och även vid Buxtehudes tillträde till befattningen de två å ömse sidor om orgelläktaren, delvis i mittskeppets sidovägg, ungefär i jämnhöjd med orgelns »Hauptwerk» inbyggda läktarna till förfogande. På Buxtehudes föranstaltan byggdes 1669 ytterligare två par »Abendmusik»-läktare på samma höjd men längre österut i mittskeppets sidor. Alla sex läktarna äro synliga på den före sid. 49 i boken befintliga bilden. — Förbryllande kan det också verka att först flera gånger läsa om »kyrkans orgel» och sedan (sid. 87, 88) plötsligt »kyrkans båda orglar». Sid. 123—124 återgives även dispositionen till orgeln i det icke i boken omnämnda »Totentanz»-kapellet. I själva verket ägde kyrkan på Buxtehudes tid *tre* — eller, om man vill medräkna även den 1678 troligen för »Abendmusiken» anskaffade tvåstämmiga regalen, *fyra* — orgelinstrument: den stora västorgeln, den något mindre orgeln i norra sidoskeppets östligare del (»Totentanz-orgeln») samt ett s. k. »positiv» om fem stämmor på den stora körläktaren mellan koret och långhusets mittskepp.

Efter de biografiska kapitlen säger förf. å sid. 94 o. följ. »några ord om verket», ett särskilt för kyrkomusiker intressant och värdefullt avsnitt. Först gives en liten orientering i olika kompositionsstilar och antydas för Buxtehudes kompositioner speciellt utmärkande drag och därefter analyserar Fernström populärt och lättfattligt några av mästarens vokal- och orgelverk. Beträffande »In dulci júbilo» synes det av framställningen att döma ha undgått förf., att verket är en i buxtehudiskt fantasirik stil gjord bearbetning av nuvarande svenska koralen 68 (Statt upp, o Sion, och lovsjung). Även till texten ha vi en direkt svensk motsvarighet, nämligen den i 1697 års koralbok befintliga latinsk-svenska »In dulci júbilo Sjunger på jorden bo». Tjugo i texten införda notexempel förhöja värdet av analyserna. Fernström ger slutligen i sin lilla men innehållsrika bok dispositioner till några av Buxtehudes orglar, en förteckning över mästarens som autentiska ansedda kompositioner samt ett personregister. Sju bilder visa kyrkor och orglar etc., som Buxtehude har haft att göra med. Beträffande orgeldispositionerna är den (efter Hülphers) meddelade till Hälsingborgsorgeln mycket märklig och man kan knappast värja sig för misstanken, att den antingen är ofullständig eller inkorrekt upptecknad eller också att den genom någon ganska egendomlig ombyggnad fått detta utseende. Totentanzorgeln

har helt nyligen — till Buxtehedefesten i juni d. å. — undergått en restaurering, som återfört orgeln till det skick den enl. prof. Stahls åsikt hade på Buxtehudes tid. Den avviker på en del punkter från den i Fernströms bok återgivna dispositionen, som visar hur denna s. k. »Buxtehude-Bachorgel» tedde sig efter en del i senare tider företagna förändringar. »Brustwerk» omfattade på B:s tid (och omfattar alltså även numera) sju stämmor i st. f. serare fyra och även pedalverket var (resp. har nu blivit) något större.

Förf. säger i slutordet om sin bok, att »mycket av skissens improviserade karaktär vidlåder den» och det må väl vara riktigt, men en icke obetydlig del av bokens charm ligger just häri och detta gör den ännu mera lättläst än den redan genom förf.:s lediga, litet kåserande stil är, ett ytterligare plus med tanke på den vida läsekrets, som boken synes vilja vända sig till. Om man vill understryka — och med tanke på de faktiska förhållandena finnes all anledning därtill — riktigheten av vad Fernström i sitt inledningskapitel, sid. 10, säger: »— hans namn har väl icke ens under den tid, då Lübecks borgare samlades för att åhöra den 'Abend-Musique', som i 'Haupt-Kirchen zu St. Marien' gavs under ledning av 'der Wohl-Edle, Gross-Achtbare und Weltberühmte Hr. Dietrich Buxtehude', strålat med sådan glans som nu i nådens år 1937» — så kan man tryggt våga fastslå, att föreliggande bok rymmer en myckenhet reflexer från denna den buxtehudeska storhetens strålgans, som slår läsaren tillmötes nästan på varje bokens blad. Man kan med samma trygghet förutspå, att ingen, som läser boken, kan undgå att få den uppfattning av Dietrich Orgemester och hans konst, som förf. i sina slutord med ett citat från en dansk Carl Nielsen-biograf säger sig ha velat giva läsaren: Buxtehudes musik, »hvor tidsbestemt den end kan være i sin Udtryksmaade, det fornemmes dog som tidløst, skabt som det er af en stedse gyldig Fantasi.»

Författare och förlag äro i lika mån att lyckönska till den förträffliga boken, som helt visst kommer att få den största spridning och den största betydelse för lübeckermästarens konst och dess befrämjande i vårt land.

Carl E. Rosenquist.

Svensk Kyrkopostilla.

Först: en ståtlig, vackert utstyrd volym i gammalt postilleformat, utgiven av kyrkoherden teol. doktor Gunnar Rosendal i Osby och innehållande predikningar över kyrkoårets alla högtids- och helgdagar samt över apostladagarna. De flesta predik-

En svensk kyrko-postilla. I Ev. texterna. 346 s. Inb. Kr. 10.50. Förlaget Pro Ecclesia, Osby.

ningarna äro skrivna av utgivaren men f. ö. finnas bidrag från ett tjugotal präster med biskop Rodhe i spetsen. Sedan: samlingen innehåller några »vanliga» och naturligtvis — med sådana författare — högst förträffliga predikningar, men huvudparten av dessa predikningar böra kanske betecknas såsom mera »ovanliga» och detta i särskild mening. Utgivaren och de allra flesta av författarna vilja något särskilt med dessa predikningar, och alla böcker från Pro Ecclesia ha väl ett bestämt syfte. Kanske detta syfte kan sammanfattas i utgivarens ord i en predikan å Bönsöndagen: »Kristendomen är liv, liv i gemenskap med Kristi kropp, Kyrkan. Kristendomen är ej en åsikt, den är en Kyrka. Utan delaktighet i Kyrkans liv finns ingen kristendom.» Eller i dessa ord å trettonde e. Träff: »Kristus — — — var det synliga Ordet, som kunde ses. Han var helt och hållet en sakramental person, ett verbum visibile. — — Frälsaren var en präst, vars hela liv präglades av Ordets förkunnelse och en liturgisk och sakramental sådan». Det »ovanliga» i dessa predikningar ligger alltså däri, att all utläggning av kyrkoårets olika texter syftar ytterst till att framhäva Kyrkan såsom Kristi kropp och inskräpa hos oss, som skulle vara levande lemmar i denna kropp, att tillägna oss den gudomliga välsignelse som ligger i Kyrkans Ord, sakrament och gudstjänstordning. (Om tidebön talas i en predikan å Bönsöndagen). I vissa av predikningarna sker denna förkunnelse på ett kanske något enahanda och för den som ej rätt besinnar ordens valör till synes något ytligt sätt, men man kommer snart underfund med den djupa intention, som ligger bakom: kristendom och kristen tro är ej blott den enskildes sak men ej heller en samfundssak i vanlig mening, ty Kyrkan är »icke blott en mänsklig institution för religiös undervisning och Gudsdyrkan, utan hon är en organism, som har sitt stöd och sin kraft i himmelskonungen. — — en kristen måste leva under ett klart medvetande om Kristi konungavälde» (Kristi himmelfärdsdag). Därför predikas här på ett särskilt sätt om den levande Frälsaren, från mandomsanammelsen till upphöjelsen och om den Frälsare, som lever i och uppfyller sin Kyrka och framför allt förklaras och hänvisas till Herrens heliga nattvard (detta t. o. m. i ett för oss understundom något främmande predikospråk). Denna s. k. liturgiska och sakramentala riktning har som bekant mångenstädes bragt oro åstad, men då är denna bok ett gott medel att lära sig förstå vad som ligger bakom dessa strävanden: »en så hög kärlek och djup vördnad för Kyrkans levande Herre att intet är för dyrbart att offras åt honom».

Predikningarna giva ock uttryck åt en annan sak, vilken liksom de liturgiska strävandena ej utan vidare förstås och kanske ej heller gillas av vem som helst, nämligen den sakramentala uppfattningen ej bara av Kyrkan utan av hela livet: allt vilar i Guds hand, allt skall mottagas ur Guds hand, då skall Herrens härlighet varda uppenbar även i världsliga förhållanden (2 e. Trett).

Endast utifrån denna synpunkt kunna de sociala och kulturproblemen lösas. Även här märker man hur väl uttryckssätten tarva förklaring. Nog känner sig många böjda för opposition när det i en predikan på 13 e. Tref. säges, att »Kristi Kyrka kan bedriva diakoni, endast i den mån hon är ivrig i sin liturgi», men nog måste man instämma, när påståendet sedan förklaras på följande för riktningen typiska sätt: »Endast där Kristus bliver hörd och åskådad i sitt Ord och Herrens Nattvard, kunna kärlekens gärningar spira fram till helig samaritertjänst».

E. L.

Recensioner.

Hymnologiskt.

Karl Hesselbacher: Paul Gerhardt, der Sänger des fröhlichen Glaubens. Leipzig, Schloessmann, 1936. 208 s. RM. 3.60.

Adolf Brüssau: Martin Rinckart und sein Lied »Nun danket alle Gott». 72 s. RM. 1:50.

Friedrich Hindenlang: Konstanzer Reformatoren und ihre Kirchenlieder. 59 s. RM. 1:60.

Otto Brodde: Johann Crüger. Sein Weg und Werk. 54 s. RM. 1:70. (De tre sistnämnda arbetena utgöra h. 10, 12 och 13 i samlingen »Welt des Gesangbuches», Leipzig, Schloessmann.)

Samtliga dessa böcker hava ett drag gemensamt: de vända sig till en bredare publik. Författaren till Paul Gerhardt-biografien betecknar uttryckligen sin bok som en Volksbuch. Och den tämligen nystartade skriftserien »Welt des Gesangbuches» är avsedd att skänka en på samma gång lättillgänglig och vederhäftig undervisning i hymnologiska ting för det praktiskt kyrkliga arbetet. Det är ock ur det praktiskt kyrkliga arbetets synpunkt som det är mig en särskild glädje att just nu kunna fästa uppmärksamheten på dessa arbeten. Präster och organister ha i och med den nya psalmbokens

antagande fått en maktpåliggande uppgift i att göra sitt bästa för att få den nya psalmboken insjungen i församlingarna. Härför kräves särskilda koralövningar. Dessa kunna givetvis läggas på många olika sätt. Men som regel torde de väl kräva några inledande ord om någon psalm eller psalmgrupp eller någon psalmförfattare eller koralkompositör som skall bliva föremål för uppmärksamheten under den följande sångövningen. Litteratur till dylika koralövningar är icke alltid så lätt att få tag i. Det är därför roligt att kunna peka på ovanstående hjälpmedel. Den som läser igenom Hesselbachers Paul Gerhardt-biografi har ymnigt material till ett par tre koralaftnar, vid vilka vårt förråd av Paul Gerhardt-psalmer kan genomgås. Martin Rinckart försvarar genom sin också hos oss så älskade psalm »Nu tackar Gud allt folk» väl sin plats vid en koralövning. Att detsamma gäller Johann Crüger som skänkt oss så många underbara koralmelodier behöver icke sägas. Av Konstanzreformatorerna är blott Ambrosius Blarer representerad i vår psalmbok och hans bidrag (W. 254) hör icke till de mest kända. Detta häfte har därför icke samma intresse som de övriga.

Knut Peters.

Liturgiskt.

Puniet, Dom Pierre de: Das römische Pontifikale. Geschichte und Kommentar. I—II. Volksliturgisches Apostolat Klosterneuburg bei Wien. 1935. 291 + 327 s.

För den liturgiskt inställda är det romerska pontificalen en bok av utomordentligt intresse. Den sluter inom sig ordningen vid alla de handlingar som enligt romerskt bruk äro reserverade för biskopen. Där träffa vi sålunda ritualen vid konfirmation, prästvigning, biskopsvigning, kyrkoinvigning för att nämna blott de oss mest närliggande. Hur ha dessa heliga handlingar uppkommit, hur ha de kommit att utgestaltas sådana de nu finnas? Alla sådana frågor ger Puniets bok svar på. Och då vi äro arvtagare efter den tradition som återspeglas i den romerska ritus, måste svaret på dessa frågor vara av den största betydelse för förståendet av vår egen tradition. Här som i regel annars på det liturgiska området kunna vi svårigen undgå att erkänna att vi gjort oss fattigare än vi behövde vara. Ett studium av det romerska pontificalen vore därför säkerligen utomordentligt värdefullt vid det nu pågående liturgiska nydaningsarbetet. Pontificalen själf är emellertid en stor och dyrbar bok och dess innehåll ingalunda alltid så lättillgängligt. För den som önskar sätta sig in i dess innehåll erbjuder då Puniets bok ett utmärkt hjälpmedel. Den är billig, kortfattad, lättfattlig och vederhäftig. Dess värde ökas genom utförliga litteraturanvisningar.

Knut Peters.

Father A. G. Hebert: The meaning of the epiclesis. (Reprinted from Theology. 1933.) S. P. C. K.
Father A. G. Hebert: Liturgy and society. Faber and Faber, London.

The Parish Communion: edited by Father A. G. Hebert. S. P. C. K.

Den ökumeniska diskussionen kring epiklesens betydelse är välkänd för var och en, som hyser liturgiska intressen, och då den bekanta Prayer-Book-reformen var aktuell i England, kom denna fråga i brännpunkten. Har epiklesen konsekratorisk betydelse? Konsekreras nattvardselementen genom instiftelseorden eller genom epiklesen? I denna lilla skrift söker Father Hebert, välbekant i Sveriges kyrka framför allt genom sina översättningar av Auléns, Brilioths och Nygrens arbeten, visa, att epiklesen har avseende på hela kyrkan, som offras i nattvarden; den helige Ande nedkallas över hela kyrkan och icke särskilt över brödet och vinet. Konsekrationen sker genom instiftelseorden. Det är framför allt genom studium av Lietzmanns texter, som Father Hebert kommer till detta resultat i fråga om epiklesens ursprungliga mening. Frågan har sitt intresse även i Svenska kyrkan med tanke på den förestående handboksrevisionen och det lilla häftet är mycket instruktivt att läsa.

»Liturgy and society» är ett stort anlagt arbete, som omfattar 268 sidor (pris 11 sh.). Dess första del framställer den kristna trons väsen, den andra behandlar frågan om kristen tro och den moderna världen. Det är av vikt och av intresse att observera, att då författaren skall framställa den kristna trons väsen, använder han icke endast trosläran såsom källa, ehuru ett kapitel behandlar dogmat. Den kristna tron ses hela tiden i sammanhang med kyrkans liv, och därför bliver det naturligt att även vända sig till liturgien för att lära känna den kristna tron. I liturgien visar det sig att kristendomen är gemenskap. Kyrkan är ett *societas*. Den ledande tan-

ken är för det första, att bön och andakt nå sin fullkomning icke i den individuella fromheten utan i kyrkans gemenskap. Där hämtas kraft och näring även för den enskilda bönen i bönekammaren. Vidare betonas, att tidens sociala frågor måste lösas av kyrkan utifrån hennes egenskap av en gemenskap, ett *societas* kring Herren Kristus. De sociala fråsmålen vinna klarhet och lösas i den gemensamma liturgiska bönen och i gemenskapen kring altarets sakrament. Kritiken riktas i lika mån mot den pietistiska individualismen och den romerska mässandakten, där man ej följer med i mässan utan var och en läser sina böner. Redan i denna bok framhålles nödvändigheten av att Herrens nattvard firas i högmässan och så bliver hela församlingens gemensamma angelägenhet, men denna synpunkt behärskar nästan fullständigt »The parish communion».

Detta är en enastående bok. För att kunna göra den full rättvisa skulle man behöva långt större utrymme än som här kan givas. Redan nu vill anmeldaren icke endast ivrigt anbefalla den (311 sid. pris 7,5 sh.) utan fastmera enträget bönfälla envar, som behärskar det engelska språket så pass att han har möjlighet att kunna förstå en engelsk bok, att icke låta »The parish communion» bliva ett obekant arbete. Det är den mest enastående praktiska teologi, som anmeldaren någonsin läst. Boken avser att giva riktlinjer för en församlings liturgiska och sakramentala livsförnyelse. Den begynner med lärda och djupborrande uppsatser om kyrkan och sakramenten i den kristna trons klassiska tid, de första århundradena. Här finner man sådana ypperliga bidrag som det av Father Gregory Dix, en av samtidens förnämsta kännare av kyrkofäderna. Sedan den teologiska

och historiska grunden är lagd fortsätter framställningen med praktiska uppsatser om församlingens fromhetsliv såsom församling. Särskilt måste framhållas J. F. L. Southams »Ideal for the parish», E. Denis Tyndalls »The hallowing of daily life and work», J. F. Briscoes »The priest himself» och Charles H. Smyths »The church in the world». Här gripes man ständigt och föres till den allvarligaste självrannsakan i sitt prästerliga arbete. Boken är på en gång ett lärt och sakligt praktiskt teologiskt arbete och en mäktig uppbyggelsebok. Den giver både praktiska anvisningar och klara riktlinjer och fördjupar läsarens eget fromhetsliv.

I en inledande uppsats förklarar utgivaren (som översatt Svenska Kyrkans Evangelieboks överskrifter för söndagarna och texterna i en ypperlig och överskådlig tabell) att avsikten med hela boken är att visa, att den väg man i Engelska kyrkan slagit in på i fråga om nattvardslivet och som lett till att man ofta ej har kommunikater i högmässan utan endast konsekration, medan nattvardsgästerna komma till den stilla mässan tidigt på morgonen lett till att nattvarden mist sin normala plats i församlingens liv. (De uppgifter som lämnas om kommunikanternas antal är dock häpnadsväckande, t. ex. 60 i en församling på 600 inv.). I denna bok vill man visa huru nattvardsfirningen skall vara en hela församlingens angelägenhet i högmässan. Kring denna centralpunkt i programmet samlar sig den enastående rikhaltiga och mångomfattande framställningen, som utan tvivel är *den yppersta i sitt slag i samtiden*. Man skulle endast önska att varje ämbetsbroder i Svenska kyrkan måtte kunna tillgodogöra sig den. En översättning är i allra högsta grad önskvärd. Detta gäller även »Liturgy and society», men

»The parish communion» är av större och vidare praktiskt värde. Svenska kyrkan skyller redan Father Hebert stor tacksamhet; skulle dessa böcker eller i varje fall den sista kunna bliva översatt, komme vi i en ännu större tacksamhetsskuld till denne lärde, eumeniske och i hela Europa välkände vän av vår kyrka.

G. R.

H. de Candole: The Sacraments and the Church. Mowbray, London.

I denna ypperliga lilla billiga bok (174 sid., pris 3,5 sh.) får man i korta och väldisponerade kapitel den allra bästa upplysning om det uppställda ämnet. Det är dopet, nattvarden och det enskilda skriftermålet som behandlas och deras ställning i kyrkan. Lättläst och mycket underhållande som den är meddelar den en ytterst värdefull kunskap, om ting, som vi i Svenska kyrkan ännu länge måste studera, innan vi kunna behärska dessa ämnen och samtala om dem utan individuellt godtycke. Särskilt anbefalles boken åt dem, som önska en kort, lättläst och billig framställning om kyrkan och sakramenten. Den är fri från alla anglokatoiska överdrifter och i bästa bemärkelse allmänkyrklig.

G. R.

Friedrich Heiler: Urkirche und Ostkirche. Ernst Reinhardt, München. 607 sid.

I denna mäktiga volym har författaren, vars utomordentliga lärdom och otroliga beläsenhet är alltför väl känd i vårt land för att de skulle behöva framhållas, framlagt en revision av sitt tidigare omfattande arbete »Der Katholizismus». Man märker huru kyrkosynen blivit klarare och fastare

under åren mellan de tvenne böckerna. Författaren ser nu en syntes där förut ett *complexio oppositorum* framträdde. I föreliggande band behandlas Urkyrkan och den östliga kyrkan. I behandlingen av Urkyrkan, enkannerligen framställningen av själva Evangeliet märker man rester av inflytande från bibelkritiken särskilt av den eskatologiskt präglade, men man måste glädja sig över att författaren förmår att från sina utgångspunkter kunna hävda en så utomordentligt starkt kyrkligt präglad syn på händelseförloppet fram till Nicea. Det är en friskhet över framställningen, en klarhet i satsbyggnaden och ett enastående herravälde över det väldiga stoffet, som gör att man läser vissa partier med fullständig spänning. Det är utomordentligt angenämt att kunna konstatera att tysk lärdom och obestridd vetenskaplig kapacitet här givit oss en *kyrklig* bok om Urkyrkan, som varje präst borde taga del av.

I denna bok finna vi såväl de autokefala ortodoxa kyrkorna skildrade som de, vilka tidigt skilde sig från den bysantinska kyrkan. Det är ju vanligt att man under inflytande från den nyare rationalismen sådan den företräddes av Harnack och Loofs ständigt fått lära sig, att alla dessa kyrkor äro ohjälpligt förstenade, livlösa, »underevangeliska», fulla av vidskepelse och dylikt. Vi ha så vant oss, under inflytande av en tysk trostyp, att betrakta teologien såsom kyrkans väsentliga livsytring, att vi fullkomligt glömt att räkna med det liturgiska och sakramentalta livet såsom en livsytring av kyrkan. För Loofs voro sådana ting endast ett bevis för att dessa kyrkor blivit »degenererade till ceremonireligioner». Men om man vill medgiva att den kyrka, som är bedjande även är levande, så måste man medgiva att Österns kyrkor visa en

livaktighet som de evangeliska kyrkorna borde eftertrakta. Det är just detta, som Heiler så starkt framhåller, då han talar om mässan och tidebönen i dessa kyrkor. Här har författaren, på grundvalen av en otroligt omfattande litteratur, gjort en liturgisk, kyrkohistorisk och systematisk undersökning, som är ovärderlig framför allt för den, som älskar att lära känna Kyrkans liv i mässa och tidebön.

Det bör tillfogas, att man har all anledning att hysa en ganska häpen tacksamhet mot förlaget, som säljer denna väldiga och utomordentligt värdefulla volym för 11 Mark. G. R.

Hans Lietzmann: Messe und Herrenmahl. Eine Studie zur Geschichte der Liturgie. Bonn. 263 sid.

För kunskapen om kyrkans äldsta liturgier är detta arbete av den största betydelse. Författaren besitter en oerhörd lärdom och äger förmågan att klart och överskådligt behandla sitt ämne. Det är ingalunda alltid lätt att vinna överblick över olika liturgier och skildra liturgiska moment i deras förhållande till varandra, men hos Lietzmann får läsaren alltid känslan av att det är lätt att överblicka materialet.

Författarens teologiska ståndpunkt är väl känd. Man kan ofta hava anledning att från kyrkans egen ståndpunkt hysa betänkligheter inför hans slutsatser, men han lämnar faktiska upplysningar och framdrager historiskt material av oskattbart värde. Särskilt är det värdefullt att hos en författare med hans obestridda vetenskapliga anseende finna väsentliga punkter i nattvardsläran bestyrkta. Man har ingen anledning att misstänka honom för någon lust att stödja den bekänsetrogna uppfattningen utan att

fakta giva anledning därtill. Och därför är vad han säger om tron på Kristi verkliga närvaro i elementen i fornkyrkan och offerföreställningens liturgiska uttryck så viktigt och övertygande.

Han återför den kristna huvudgudstjänsten, nattvardsmässan, till tvenne huvudtyper, Hippolytosliturgien och Serapions liturgi. Rötterna till dessa finner han dels hos Paulus, dels i den Jerusalemiska Urkyrkan. Man kan utan överdrift säga, att om man bortser från det första femtiotalet sidor läser man hela boken med spänning. Underbara gammalkyrkliga böner anförs ofta och läsaren får en känsla av att leva med i den äldsta kyrkans gudstjänstfirning. Det kan för svenska läsare vara av särskilt intresse att taga del av hans polemik mot den Wetterska uppfattningen och lära känna Lietzmans långt mera positiva inställning. Begreppen epikles, realpresens, offer, konsekration och kommunion få här sitt ursprungliga och fornkyrkliga innehåll belysta.

Anmälararen vill synnerligen varmt anbefalla detta verk. Icke minst nu, då vi hava att förvänta en ny Handbok för Svenska kyrkan vore det önskvärt, om Lietzmans arbete bleve mera känt bland alla, som hysa intresse för mässans restauration. G. R.

Homeletiskt.

John Nilsson: Lagen och löftet, predikningar. 207 s. Hft. 3:75, inb. 5.—. Diakonistyrelsens förlag.

En mycket märklig predikosamling, som av olika skäl förtjänar uppmärksamhet. Beträffande predikningarnas språkliga dräkt och homiletiska uppläggning anmärker förf. själv i företalet, att de »böra betraktas såsom ett försök att tolka kristendomens åldriga budskap med en viss frihet från den

hävduvna homiletiska metodik och den vedertagna sacrala terminologi, vilka i så många fall nutilldags visat sig resa hinder för förståelsen». Förf. som är redaktör för Församlingsbladet, är ju känd för sin egenartat mårgfyllda och innehållsrika stil: träffande bilder erbjuda sig för honom på ett okonstlat sätt i nästan överflödande rikedom, hans ordskala är förbluffande rik och han bemästrar oftast på ett fullt naturligt sätt de mest olikartade register. Denna bok bestyrker vad man vetat om förf.: det är en särskild glädje att läsa detta kultiverade, spänstiga språk som är så rikt på allvarligt innehåll, att det ofta för att använda ett av förf:s egna ord kommer något »strålände» däröver.

Dock, förf. anmäler själv att han i viss mån frigjort sig från en vedertagen sacral terminologi. Ja, det skall alla veta... Redaktören för denna tidskrift har i en uppsats om »Kanaans tungomål eller tidningssvenska i nutida predikan?» betecknat förf:s predikostil som »rapp och skickligt gjord tidningssvenska». Och detta är ovedersägligen riktigt beträffande en mängd uttryck som förf. använder i den vällovliga avsikten att främja förståelsen för predikans innehåll. Och man undrar, om förf. verkligen menar att dessa avsiktligt valda uttryck kunna användas i en predikan och på vilken predikstol som helst i samband med en ritualenlig gudstjänst. Han förklarar själv att »en stor svaghet i denna predikosamling består däri, att den väl ensidigt tager sikte på förkunnaren samt den bildade lekmannen». Denna förklaring gillas, ty hur mycket jag än i vissa avseenden beundrar dessa predikningar, när jag läser dem, har jag svårt att tro på deras verkan, om de alla skulle framföras just som de stå där. Den »ho-

miletiska metodiken» är nämligen ofta för rik och för koncentrerad för att rätt värderas och fattas av »icke bildade lekmän». Och så komma därtill dessa uttryck på »rapp tidningssvenska», som förstås ibland göra sig nog så utmärkt men som också kanske kunna resa hinder för förståelsen: tänk att jag själv är så omodern, att jag faktiskt ej visste, vad som menas med att »bliva jumbo!» (11 e. Tref.).

Förf. uttrycker i företalet en förhoppning att hans nya form för predikningarna ej skall medföra någon »blekning av det kristna budskapet». Han behöver nog ej rädas därför. Ett heligt allvar utstrålar från denna bok. Förf. hör till dem som intensivt leva med i tidens mångskiftande liv. Han bedömer läget högst allvarligt både i kulturellt och religiöst avseende. Den enda räddningen kommer från evangeliet. Vissa saker, som här sägas om evangeliet och innehållet i Guds ord vittna om ett spårsinne och upptäckarförmåga, som gör en glad och tacksam över dylika utläggningar, och man kan ej tro annat än att dessa predikningar som varit införda i en huvudstadstidning måste hos många, som väl läsa tidning men ej gå i kyrkan, ha bidragit till att främja förståelse för evangeliets budskap. Här är »raket, friskhet, öppenhet», den »enfaldiga» tro, som manligt bekänner, att den enda lösningen av de för varje dag alltmer hopplöst invecklade kulturproblemen finnes i evangeliet, som fostrar till »förenkling — i fördjupningens linje».

E. L.

Algot Anderberg: All nåds Gud. En evangeliepostilla. 460 s. Hft. kr. 7:75; inb. kr. 9:50. Diakonistyrelsens förlag.

I denna predikosamling fullföljes gammal god, svensk predikotradition.

Här möta inga nymodigheter eller märkvärdigheter. Alla predikningarna äro strängt tematiskt uppbyggda, texten väl utnyttjad och predikans av texten givna huvudtes genomförd strängt logiskt från inledningen till avslutningen. Stämman som talar är fast men mild och mycket lugn, vi få vida utblickar över världens och människornas beskaffenhet och kyrkans liv och arbete, vi få djupa inblickar i själarnas fördolda värld med deras nöd utan Gud och deras glädje i Kristus. *Tonfallet är mycket ofta själslasörjarens*, som, gripnen och uppfylld av vad han själv funnit, vill hjälpa andra att finna. Bokens titel »All nåds-Gud» täcker och väl innehållet i dessa predikningar som i enlighet med detta bibelställes ordalydelse vilja vittna om den Gud, »som har kallat oss till sin eviga härlighet i Kristus». Predikandets konst är på somliga av dessa sidor driven fram mot en viss fulländning i fyndiga ämnesval, djupgående textbehandling med höghet, styrka och innerlighet i förening. Den gyllene ådern i denna bok är vittnesbördet om »bredden och längden och höjden och djupet» för att vi så må lära känna Kristi kärlek (pred. å Palmsönd.).

E. L.

Om Orgel.

Franz Bärnwick: Die grosse Orgel zu Weingarten. Dritte Aufl. Martinus-Verlag, Weingarten. Mk. 0.50.

Lorenzer Orgelbüchlein. In Gemeinschaft mit Johannes G. Mehl und Walther Körner herausgegeben von Otto Dietz. Bärenreiter-Verlag, Kassel 1937. Mk. 1.20.

Karl Matthaei: Vom Orgelspiel. Handbücher der Musiklehre, Band XV. Breitkopf und Härtel, Leip-

zig 1936. Mk. 7.50 (häft.), Mk. 9. — (inb.).

Franz Bärnwick, f. d. organist i Weingartens klosterkyrka, har ånyo utgivit sin lilla broschyr om den berömda 1737—1750 byggda Gablerorgeln, som han under ett 20-tal år haft sig anförtrodd att spela och vårda. Bärnwick har åtskilligt att berätta, både sant och sägen, om såväl byggarren, Joseph Gabler, som om det orgelhistoriskt märkliga instrumentet med den praktfulla fasaden, de fyra manualerna, de 73 stämmorna, varav sju nyromantiska stråk-d:on, och de fem biregistren eller som de kallas: »Besonderheiten». Är orgeln nyromantisk skulle man kunna kalla dess skildrare »gammalromantisk» i hans något »überschwenglichkeits»-präglade beundran för sin orgel, som han icke tvekar ställa framom Silbermann-orglarna. Mera nyktra orgelhistoriker betrakta i stället Weingarten-instrumentet som en övergångstyp från barockens till det romantiska 1800-talets orgeltyp. Men även rent sakligt sett är instrumentet alldeles tillräckligt intressant, för att kännedomen om densamma kan vara väl värd att spridas med tryckpressens hjälp.

Lorenzer Orgelbüchlein är icke en »Orgelbüchlein» i bachsk mening utan en skrift, utgiven i samband med invigning av en nybyggd orgel i St. Lorenzkirche, Nürnberg. Kyrkan, som är Bayerns största protestantiska helgedom och rymmer ca. 7000 personer, har en mycket förnämlig orgelhistoria, vilken klarlägges i en artikel av Johannes Mehl, nybyggnadsarbetes sakkunnige medarbetare. Densamme skriver vidare ingående om det nya orgelverket och om dess disposition. Han ger bl. a. en god inblick i de med bygget förbundna akustiska och ut-

rymmessvårigheterna och omtalar, på vilka vägar man sökt övervinna dem. Instrumentet, vilket, som Mehl säger, »skulle bliva ett mönsterexempel på en nutida stor luthersk kultorgel», omfattar trenne »del»-orglar: en 101-stämmig orgel på läktaren vid västerväggen, den 31-stämmiga s. k. Laurentius-orgeln, placerad på ett »Schwalbennest» högt uppe på mittskeppets norrvägg, helt nära det rymliga koret, samt den 25-stämmiga, av två skilda »positiv» bestående kororgeln, belägen vid österväggen ovanför koromgången bakom altaret.

Pastor Otto Dietz, som i skriftens första artikel ger en folklig framställning av en orgels byggnad och sedan berättar det stora orgelbyggnadsföretagets förhistoria, skriver även med utgångspunkt från en inskription på en gammal schlesisk orgel: *Ecce ancilla domini* (Se, Herrens tjänarinna), en tankeväckande uppsats om orgelns betydelse i den lutherska kyrkan. Om det liturgiska orgelspelet yttrar sig slutligen kyrkans organist, professor Walther Körner, och framlägger därvid en del synpunkter, som intressant nog ha mycket gemensamt med dem, som från nyorienterat liturgiskt håll framkommit hos oss.

Skriften bär, som av ovanstående torde ha framgått, icke blott festskriftens tillfällighetsstämpel och har icke endast en betydelse såsom historiskt orgeldokument utan äger även ett bestående praktiskt värde.

Karl Matthaeis bok om orgelspel är en teoretisk-teknisk vägledning i orgelspelets konstnärliga och estetiska grunder. Klart och ovedersägligt bevisar förf., huru omistlig en levande rytm är för ett konstnärligt orgelspel och hur denna förhjälpes till sin rätt, så att det kan uppfattas och kännas av åhöraren, genom frasering och ar-

tikulation. Man är också förf. tacksam för hans behövliga upplysning om skillnaden emellan dessa båda element. I framställningen klargöres även, vilken betydelse trakturen har för realiserandet av olika rytmiska intentioner och förf. är helt övertygad om den mekaniska trakturens överlägsenhet i anslagshänseende över elektriska och framför allt pneumatiska system. Lärorikt är även vad som säges om tempo och i frågan om det agogiska orgelspelets hemorts rätt i orgelmusiken yttrar sig förf. ingående. Det komplicerade problem, som heter ornamantik, belyses sakkunnigt och med många notexempel — f. ö. är boken mycket rik på dylika. Stort utrymme har beretts läran om orgelstämmorna. Med stor sakkänedom, utifrån en måhända i vissa avseenden något kompromissfärgad ståndpunkt, beskriver Matthaei de olika stämmornas byggnad och klangegenskaper och visar med exempel från skilda orgelkompositioner, av vilka Bach och speciellt »Orgelbüchlein» stå i förgrunden, hur stämmorna kunna användas, solistiskt och i blandning med varandra. Något överraskad ser man förf. använda den olämpliga benämningen »hjälpstämmor» om alikvoter och blandstämmor, icke heller göres någon gränsskillnad mellan Scharf och Cymbel (Kvintcymbel) och vidare kallas t. ex. Sept och Nona något obefogat »onödiga påhäng» i en Kornett. Men dessa och andra yttranden, vars riktighet möjligen kunna ifrågasättas, försvinna i allt det goda och värdefulla, som kapitlet i mängd innehåller. Utredningen om »dynamik och klangfärg» har förf. utformat till en stillära för registrering. Sedan han berört äldre och nyare orgelteoretiska arbeten: Mersenne, Dom Bedos, Schlick, Prætorius och Mahrenholz, Klotz, Frotscher, ger Matthaei med hjälp av orgeldisposi-

tioner från skilda tider i kronologisk följd registreringsförslag till en hel del av orgellitteraturens mera betydande verk, från Paumann till vår tid. Att även här stort utrymme givits J. S. Bach faller av sig självt. Bokens bihang innehåller en alfabetisk förteckning till kapitel V (registerlära), en förteckning över såväl orgelteoretiska böcker som orgelmusik samt 8 goda planscher orgelstämmor.

Man tvekar icke att kalla detta arbete en veritabel guldgruva för en orgelspelare, vare sig han är en blivande eller en mera rutinerad sådan. Det här gjorda flyktiga referatet ville i någon mån bestyrka påståendet.

Rqu.

För Orgel.

Emil Paul: Das kirchliche Orgelspiel in Beispielen und Übungen. Band I: Die Kunst der Modulation, Mk. 3.50. Band II: Die Kunst des Kadenzierens, Mk. 2:—. J. Rieter-Biedermann, Leipzig.

Arbetet har framgått såsom en frukt av professor Pauls »mångåriga verksamhet som lärare vid Kyrkomusikalska Institutet och i teoriklasserna vid landsmusikkonservatoriet i Leipzig». Det utgör en förteckning över modulationsmedel, en förklaring av de riemannska funktionsbeteckningarna samt en samling exempel och övningsuppgifter och vill i första rummet ge den blivande organisten en teoretisk-praktisk grund för hans tjänsteutövning men vill även fungera som modulationslära i den musikteoretiska undervisningen i allmänhet. En nyhet är, att icke blott den homofona utan även den polyfona stilen beaktas, vilket givetvis är mycket värdefullt med tanke på det liturgiska orgelspelet. Modulationsmedlens art och rikedom: dominantseptimackord, mollsubdomi-

nant, neapolitanska sextackordet, förminskade septackord, överstigande treklang och d:o kvintsextackord — synas visserligen göra verket mera lämpligt för det senare än det förra syftet, men de meddelade exemplen visa slående, huru stor betydelse själva satsarten — homofon eller polyfon — kan ha för en klangs liturgiska lämplighet eller olämplighet.

Andra bandet behandlar »konsten att kadensera». Därmed förstår förf. i detta fall konsten att åstadkomma förfångda slut (Ausklänge) efter koraler. De homofona exemplen, som här synas överväga, äga ibland en lätt rheinberger-romantisk anstrykning.

C. E. R.

Kyrkokonst.

Johannes Ljunghoff: Vår kristna tro. Lund, C. W. K. Gleerup. 1936. Kr. 1:75.

John Nilsson: Kyrkoåret i text och bilder. Diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm 1937. Kr. 1:—.

Som ett vittnesbörd på vaknande intresse för den religiösa konstens popularisering får man fatta ovan anförda arbeten. De vilja båda låta konstens verk komma till tals i den religiösa uppbyggelsen. I kyrkoherde Ljunghoffs bok är det trosbekännelsen, som illustreras av konstens mästerverk: Fra Angelico, Correggio, van Eyck, Dürer, Michelangelo, Velasquez, Murillo, Rubens och Rembrandt. Urvalet förråder en ingalunda obetydlig bekantskap med religiösa målningar. Endast i några fall (t. ex. Rubens, Den helige andes utgjutande och särskilt Murillos Franciskus vid korset, som fotar på katolsk legendbildning) skulle man ha önskat en tydligare evangelisk inriktning. En avslutning behandlande de representerade konstnärernas verksamhet är mönstergill i

all sin korthet. Reproduktionerna kunde ha varit bättre, helst som papper och tryck synes vara rätt påkostat.

John Nilssons framställning av kyrkoåret är en slags bildbreviarium av det slag, som anmälaren åsyftat med en serie artiklar i »Församlingsbladet» 1936—1937. Bildvalet står på ett betydligt enklare plan än i föregående bok. De uttrycka ungefär den konstnärliga smaknivå som flertalet religiösa tidskrifter alltför länge hän-givit sig åt i vårt land. Anmälaren kan tyvärr icke finna, att någon enda (möjligen med undantag av Fra Angelicos musicerande änglar som illustration till fjärde böndagen) av de åter-givna bilderna motsvara evangelietexternas anda. Förf. har endast tagit sikte på bildernas egenskap av lätt-fattliga illustrationer. Utöver detta bör dock en religiös bild uttrycka andakt eller gripenhet inför ämnet.

Bengt Cnattingius.

*Deutsche Kunst im christli-
chen Haus. Verlag Evangel.
Pressverband für Deutschland.
Berlin — Steglitz 1937.*

Genom Kunstdiensts försorg har ut-givits en rikt illustrerad och vackert utstyrd förteckning över reproduktioner av religiöst betonade konstverk, vilka lämpa sig som prydnader i ett reli-giöst hem eller kristliga försam-lingslokaler, skolor m. m. Den lilla boken är uppställd efter kyrkoåret, och bilderna interfolieras med text-språk, psalmer och andra lämpliga citat, vilket allt gör den till ett utom-ordentligt väl genomtänkt bildbrevia-rium. Läsaren får erfara, att han för ett otroligt billigt pris kan bli ägare till reproduktioner av världsberömda konstverk. De stå också på höjdpunk-ten av tekniskt utförande. Denna bok kan icke nog anbefallas åt våra läsare.

Vi lida i Sverige av en sorglig ef-terblivenhet i fråga om smak då det gäller religiös konst och särskilt re-produktioner av religiösa konstverk. Måtte denna bok med dess anvisningar nå en stor svensk publik.

Bengt Cnattingius.

*Werk und Stoffe (Terres, bois,
fibres, métaux). Introduction à
l'Exposition d'Artisanat Allemand,
Lyon Mars 1937.*

I Lyon har nyss avhållits en ut-ställning av tyskt konsthantverk, vil-ken ordnats av den nystartade So-ciété Franco-Allemande. Tillvaron av detta sällskap, som vill verka för samförstånd mellan de båda ärkefi-enderna, är ett glädjande faktum. Lika glädjande är att notera, att en avdel-ning kyrkliga konstföremål av mo-dern tillverkning funno plats på denna utställning. Genom Kunstdiensts i Ber-lin medverkan kom denna del av ut-ställningen att representeras av arbe-ten av den store Rudolf Koch bl. a. av textbonader, kalkar och gravyrer. En liten katalog, vars konstnärliga gestaltning fyller mycket högt ställda anspråk, har utgivits till stor del tack vare Kunstdiensts försorg.

Bengt Cnattingius.

*Georg Haupt, Rudolf Koch, der
Schreiber. Insel-Verlag, Leipzig
1936.*

Den store Rudolf Kochs verksamhet som boktryckare och skapare av ett nytt kyrkligt konsthantverk har nu fått sin interpretor i professor Georg Haupt. Som titeln antyder är det hu-vudsakligen Kochs insats för förnyelse av tysk tryck- och skrivkonst, som beröres i detta utmärkta arbete. Haupt är ju en framstående kännare just på detta område och insätter Koch i den

betydelsefulla utvecklingen av tysk boktryckerihistoria efter sekelskiftet. Först skildras hans verksamhet i den Kling-sporska officinen i Offenbach. Betydelsefullt för hans framställning av nya typer var hans ständiga arbete dels med handskrivna verk: små korta arbeten på 6 å 8 sidor såsom Johannesevangeliet och dikter av Goethe, Schiller, Tegnér o. s. v. dels med vävda textbonader, där skriften får ett nytt, självständigt liv. De sistnämnda riktade också hans intresse starkare mot den kyrkliga konsten, och han knöt snart förbindelser med ett stort antal paramentföreningar. Genom uppdrag från dessa tillkommo också hans första kyrkliga metallarbeten: kalkar, krucifix, ljusredskap o. s. v. Det är från denna tid (omkr. 1922) han utvecklar sin största konst som »skrivare», och som når sin höjdpunkt i »Worten unter dem Kreuz», små bibelspråk och psalmversar under ett enkelt ritat kors. Här är skriftens utformning likvärdig med en illustration — kanske ännu mer till hjärtat gående.

Kochs betydelse som »skrivare» är den, att han återförsatt boktrycket i dess intima förhållande till

skriften och genom denna till det talade ordet. Samtidigt gav han sina bokstavstyper en karaktärsfull hållning, som också förlänade en vacker helhet åt boksidan. Sitt bästa uttryck ha hans strävanden fått i några bibeltryck, som kommer en svensk att vemodsfyllt konstatera en ohjälplig efterblivenhet i detta land, där en mager antikva härskar som ett bleknat minne av den franska kulturimitationens gyllene tider.

I kapitlet om Kochs verksamhet för kyrklig konst förefaller förf. något undervärdera mästarens religiösa och mot slutet av hans liv även konfessionella inställning och livsåskådning. Som ett uttryck för en viss opportunism får man väl också betrakta Haupts framställning av världskrigets betydelse för Koch. Men dessa anmärkningar äro endast små anteckningar till ett verk, som på ett enkelt, sakligt sätt ger den bästa föreställningen om Kochs märkliga livsverk. Man vill hoppas, att särskilt den svenska bokkonstens män genom detta arbete skola stifta bekantskap med en reformator på ett område, som så intimt berör kyrklig konst.

Bengt Cnattingius.

Meddelanden.

Från Hallands Kyrkosångsförbund. Hallands Kyrkosångsförbund har för organister och folkskollärare anordnat en körledarekurs, som hölls i Söndrum under 6 dagar, 17—22 juni, med 19 deltagare. Kursledare var musikdir. R. Blennow, Åstorp. Dagordningen omfattade 1 t. skolsång, 1 t. unison sångövning, 2 t. kördirigering, varjämte under 2 t. meddelades enskild sångundervisning. Varje dag höllos morgon- och aftonböner med läst tidegård. Kur-

sen slöts med musikandakt i Söndrums kyrka, där deltagarekören sjöng

In dulci júbilo, Dies irae, Osianders Jesus Krist, vår Frälserman, Prætorius' I nåd och sanning, Olsons Se, Jesus är ett tröstrikt namn, Wikanders Vak upp, min själ, Distlers Herren vår Gud och till sist ett kompletorium vid aftonbön.

Genom anslag av K. S. V:s Centralstyr. och Stiftelsen Pro Caritate, Gbg,

blev kursen kostnadsfri för deltagarna (även mat och logi gratis).

*Einar Elmquist,
Skr.*

Kyrkomusikalisk kurs i Varnhem. En kyrkomusikalisk kurs hölls i Varnhem den 19—29 juli. Den var anordnad av Skara stifts Organist- och Kantorsförening, Kyrkosångens Vänner och Västergötlands Körförbund gemensamt, vilka var och en ekonomiskt bidrog till kursens hållande. Undervisning meddelades i *talteknik*, 7 tim., *tonbildning*, 15 tim., *gudstjänstspel*, 16 tim., *liturgik*, 3 tim., *liturgisk sång*, 8 tim., *körteknik*, 4 tim., *koralsång*, 4 tim., *dirigering*, 4 tim., dessutom ägnades flera timmar åt musik- och sångövningar samt diskussion. Som föredragshållare i liturgik hade kallats kyrkoherde Knut Peters, Söndrum, som talade om »önskemål inför den nya kyrkohandboken», och som ledare av talteknik musikedirektör O. Holmberg, Göteborg. I övrigt leddes kursen av tillgängliga krafter, kapten E. J. Dalborg, Tidaholm, kantor K. G. Gustafsson, Gökhem, komminister E. H. Cederbom, Torbjörntorp, och kantor H. Ahrén, Mullsjö, samtliga utan arvode, vilket gjorde att kursen kunde göras så lång, och att stipendier à 10 kronor kunde utdelas till 17 deltagare. Vid kursens början hade 37 deltagare anmält sig, varav dock en del fingo förhinder.

Kursen började med högmässa i Varnhems klosterkyrka, varvid domprosten E. Berglund, Skara, predikade. Följande dagar börjades och avslutades med morgon- och aftonbön, var-

vid deltagarna hunno inlära såväl söndagens matutin och kompletorium som en skolandakt enligt Evang. Tidegård. Både psalmer och en orgelkoral till första psalmen voro i förväg bestämda, och deltagande organister spelade i tur och ordning vid dessa gudstjänster. Vid aftonbönen predikade de präster, som deltog i kursen. En dag hölls aftonbönen i Eggby kyrka. Söndagen den 25 juli hölls i Varnhems klosterkyrka en musikstund, följd av predikan och aftonbön. Därvid spelade kantor K. G. Gustafsson, Gökhem, å orgeln en partita över psalmen »På dig jag hoppas, Herre kär» av Dan. Olson och preludium och fuga till psalmen »Av himlens höjd oss kommet är» av Pachelbel. Torbjörntorp-Friggeråkers kyrkokör sjöng 1) Påsksång av David Wikander, 2) O, du Helge Ande av O. Olsson, 3) Magnifikat av Buxtehude, den senare med orgel och stråkar. Onsdagen den 28 juli på kvällen hölls en konsert av violinisten Inge Möller, cellisten Claude Genêtay och organisten Åke Erlandsson, vilka bl. a. spelade sonat i D-dur av J. Roman. — Varnhem är en idealisk plats för sådana kurser som denna vad läget och kyrkan beträffar. Tänk vilken kyrklig fostran det är att få samlas till gudstjänst i en sådan helgedom som Varnhems klosterkyrka eller att få spela på den gamla orgeln eller lyssna till dess underbara toner. I övrigt saknas lämpliga samlingslokaler. Det behövde finnas i Varnhem ett kyrkligt hospitz. Ett sådant kunde också lätt ordnas, då gårdarna närmast kyrkan nu äro till salu, om blott medel kunde anskaffas.

A. Mårtenssons Orgelfabrik A.-B.

Tel. 1119

LUND

Tel. 1119

PIPORGLAR

för kyrkor, kapell och samlings-salar. Ett gediget arbete av modernt konsthantverk.

Ombyggnadsarbeten såväl som restaureringar och fläktinstallationer utföras med omsorg och yrkesskicklighet.

Införda våra förslag.

CENTRAL- TRYCKERIET

VASAGATAN 16, STOCKHOLM

SPECIALAVDELNING FÖR
NOTSTICKNING

NOTER och MUSIKALIER

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

Nya Varvet-Göteborg

Tillverkar kyrkorglar
enligt orgelrörelsens
principer.

Utför alla i yrket före-
kommande arbeten.

Herman Nordfors & Co. Kyrkorgelfabrik

LIDKÖPING

Tel. Kontoret 145

Bostaden 592

Tillverkar piporglar efter nyaste konstruktioner och efter fullt tillförlitliga system av såväl pneumatiskt som mekaniskt. Elektr. bälgläktar insätts med garanti för tyst gång. Ombyggnader, restaureringar av äldre verk utföras omsorgsfullt. Dispositioner efter såväl äldre som de nya orgelprinciperna jämte kostnadsförslag på begäran kostnadsfritt.

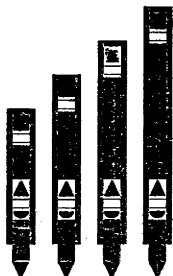
ÅKERMAN & LUNDS NYA ORGELFABRIKS AKTIEBOLAG

KUNGL. HOVLEVERANTÖR

Tel. 26

SUNDBYBERG

Tel. 26

Tillverkning av Piporglar
för kyrkor, kapell och konsertsalar.

Om- och tillbyggnader,
reparationer, omstämningar och ren-
göringar av gamla orgelverk samt
inmontering av elektriska blåsverk
utföras.

Uteslutande svenskt material och arbete.

Kyrko- Orglar

Firma

Orgeltjänst

Innehavare:

Ingeniör Bo Wedrup

Salagatan 41

UPPSALA

Telefon 6357

MUSIKTRYCK

AV ALLA SLAG
MED SÅVÄL
STUCKNA SOM
KOPIERADE NOTER

**BRÖDERNA
LAGERSTRÖMS
LITOGRAFISKA ANSTALT**
FLEMINGGATAN 16
STOCKHOLM. TELEFON 23 18 80